

Metafora i metonimija s gledišta semantike na primjeru djela Kristijana Novaka "Ciganin, ali najljepši"

Mršić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:987351>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

VALENTINA MRŠIĆ

**METAFORA I METONIMIJA S GLEDIŠTA SEMANTIKE NA PRIMJERIMA IZ
DJELA KRISTIANA NOVAKA *CIGANIN, ALI NAJLJEPŠI***

Diplomski rad

Pula, prosinac 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

VALENTINA MRŠIĆ

**METAFORA I METONIMIJA S GLEDIŠTA SEMANTIKE NA PRIMJERIMA IZ
DJELA KRISTIANA NOVAKA *CIGANIN, ALI NAJLJEPŠI***

Diplomski rad

JMBAG: 0303056638, redovita studentica

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Kolegij: Semantika

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Sandra Tamaro

Pula, prosinac 2020.

IZJAVA OAKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Valentina Mršić, kandidatkinja za magistru hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, prosinac 2020. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Valentina Mršić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Metafora i metonimija s gledišta semantike na primjeru djela Kristiana Novaka Ciganin, ali najljepši* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, prosinac 2020. godine

Potpis

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
I. Teorijski pristup.....	4
2. Prožimanje stilova hrvatskoga standardnoga jezika u djelu <i>Ciganin, ali najljepši</i>	5
3. Izazov metafore i metonimije.....	10
4. Metafora i metonimija u okvirima semantike.....	20
4. 1. Konceptualna metafora.....	20
4. 2. Metonimija – kognitivnolingvistički pristup.....	33
II. Istraživanje	
5. Kompleksnost istraživanja konceptualne metafore.....	38
6. Cilj i metoda istraživanja.....	39
6. 2. Konceptualne metafore u romanu <i>Ciganin, ali najljepši</i>	40
6. 3. Konceptualna metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA.....	40
6. 4. Konceptualna metafora UMIRANJE JE ŽIVOTINJA.....	46
6. 5. Konceptualna metafora ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE.....	49
6. 6. Konceptualna metafora LJUBAV JE VATRA.....	55
6. 7. Konceptualna metafora TIJELO JE SPREMNIK.....	57
7. 1. Konceptualna metonimija na primjerima iz romana <i>Ciganin, ali najljepši</i>	61
7. 2. Interakcija metafore i metonimije na primjerima iz djela <i>Ciganin, ali najljepši</i>	70
8. Zaključak.....	75
9. Literatura.....	77
10. Internetski izvori.....	80

11. Sažetak.....	81
12. Summary.....	82

1. Uvod

Tema je ovoga rada metafora i metonimija s gledišta semantike na primjerima jezičnih izraza iz suvremenoga djela Kristiana Novaka *Ciganin, ali najljepši*. Istražuje se konceptualna metafora i metonimija. Kognitivnolingvistički pristup analiziranju metafore jedan je od najplodnijih načina istraživanja.

Cilj ovoga rada je prikazati konceptualne metafore i metonimije na primjerima iz odabranoga književnoga djela. Odabir korpusa, točnije romana *Ciganin, ali najljepši*, bio je svojevoljan, a proizašao je iz zainteresiranosti za romane Kristiana Novaka. Posebnu pozornost privukao je roman *Ciganin, ali najljepši*. Raspoložem korpusom od tristo devedeset i dvije stranice. Pokušat ću prikazati najefikasnije i najzanimljivije primjere konceptualne metafore i metonimije. Ovakav tip istraživanja sa sobom nosi prepreke i ograničenja, no pomoću vlastitih mogućnosti pokušat ću što kvalitetnije i vjerodostojnije prikazati teorije konceptualne metafore i metonimije na temelju odabranoga korpusa i literature. Na početku će se opisati jezik djela. Upoznat ćemo se s jezikom korpusa kojim raspoložemo. Tu će biti riječi o romskome, arapskome i hrvatskome jeziku, funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika, međimurskome dijalektu i jezičnim izričajima svih četiriju pripovjedača u romanu. U prvim poglavljima rada pristupat će se konceptualnoj metafori i metonimiji s teorijskoga gledišta. Nadalje, u središnjem dijelu rada analizirat će se odabrani jezični izrazi iz korpusa. Bavljenje kognitivnom lingvistikom i konceptualnom metaforom i metonimijom nije oduvijek bilo važno i produktivno. Danas je takvo proučavanje metafore i metonimije uistinu postalo popularno i cijenjeno. Korpus koji je odabran za ovaj rad sastoji se od sedam poglavlja spojenih u cjelinu – roman *Ciganin, ali najljepši*. Na početku je bilo potrebno iščitati cijeli roman i iz njega izvući određeni broj potencijalnih metaforičkih i metonimijskih izraza. Odabrane izraze bilo je potrebno analizirati i svrstati u određene koncepte/domene. Koristeći ovakvu vrstu istraživanja nije bilo moguće analizirati sve metaforičke i metonimijske izraze, ali su zato izabrani primjeri koji su poslužili kao kvalitetni predlošci ovakvoga tipa istraživanja. Posebnost ovoga romana je u tome što pruža raznovrsnost stilova i jezika te može ostvariti očekivane i odgovarajuće rezultate istraživanja konceptualne metafore i metonimije kao jezične, kognitivne i kulturološke pojavnosti. Ovim će se radom dokazati da je ljudski jezik u svojoj osnovi metaforičan i

obojen metonimijom te da svako bavljenje metaforom i metonimijom može biti korisno i zanimljivo.

I. Teorijski pristup

2. Prožimanje stilova hrvatskoga standardnoga jezika u djelu *Ciganin, ali najljepši*

U ovome poglavlju obradit će se roman *Ciganin, ali najljepši* na razini jezika i kulture. Poglavlje će opisati svrhovitost jezika u ovome djelu, višeslojnost jezika, povezanost jezika i kulture te elemente zbog kojih je upravo ovaj roman plodan za analizu konceptualne metafore i metonimije. Proučavanje romana s jezične i kulturološke razine poslužit će nam kao temelj prije same analize konceptualne metafore i metonimije na primjerima iz romana. *Ciganin, ali najljepši* roman je Kristiana Novaka. Lokotar tvrdi da je roman žanrovski blizak krimiću zbog brutalnoga ubojstva, istrage i leševa koje je bilo teško identificirati. U ovome romanu radnja se odvija oko izbjegličkoga vala, zabranjene ljubavi između Hrvatice i Roma, policajca na zalazu karijere, obilja krađe i nasilja, metaforičkoga pauka koji plete životnu mrežu, a u svemu tome nailazimo na raskošan jezik i emociju djela.¹

U romanu možemo pronaći mnoštvo jezičnih kombinacija koje na nevidljiv način oblikuju karakter romana i na indirektan način prikazuju nekoliko različitih kultura. Kristian Novak roman je gradio na specifičan način. Pri pisanju romana koristio se različitim jezicima i kulturama. Na dostojanstven je način dočarao bogatstvo jezika i kulture. Ovaj je roman pogodan za istraživanje konceptualne metafore i metonimije. Metafore i metonimije su sveprisutne u razgovornome jeziku. U časopisu za kritiku² Dunja Detoni Dujmić roman opisuje na sljedeći način:

„...(međimurski govor u kombinaciji s hrvatskim standardom), s često isprekidanim ili eliptičnim rečenicama koje pojačavaju opću zagonetnost komunikacijskih situacija. Međutim, i muška ljubavna priča... ta se priča također uvjerljivo razrađuje kombinacijom različitih jezičnih registara: međimurskoga govora, romskoga jezika, hrvatskoga standarda i njegovih razbarušenih uporabnih, tj. razgovornih oblika. Ta dva kraka ljubavnih i inih drugosti u tematskom dijapazonu ovoga romana dobivaju širu, zapravo vrlo suvremenu (i zastrašujuću) internacionalnu nadogradnju: izbjegličku borbu Kurda za preživljavanjem u širokom prostoru razorne drugosti i neizdrživa nasilja, što također nalazi snažnu podršku u jezičnoj sferi

¹ Vidi: Lokotar, Krno. *Moderna vremena: Ciganin, ali najljepši*. URL: <https://www.mvinfo.hr/knjiga/11454/ciganin-ali-najljepsi> (27. 4. 2020.).

² Vidi: <https://www.stav.com.hr/tekuca-kritika/dunja-detoni-dujmic-ljubaf-dicker-drot-kristian-novak/> (27. 4. 2020).

(miješanje hrvatskoga standarda s međimurskim govorom te s arapskim leksemima i frazemima). Tako jezik postaje razlikovna paradigma u odnosu na značajeve likova i njihove prostorne dispozicije te izravno sudjeluje u naraciji..." (Dujmić, 2018). Nadalje, Kovač ističe važnost jezika u romanu:

„Ciganin, ali najljepši, izvrstan je roman koji se može razmatrati iz više perspektiva, od kojih na prvi pogled najviše dominira ona jezična" (Kovač, 2017).

Autor je vješto ukomponirao međimurski dijalekt i hrvatski standardni jezik. Najveći dio romana pisan je razgovornim stilom hrvatskoga jezika i međimurskim dijalektom, a neki od neobičnih međimurskih izraza su: *Meni je žal dičkera; I to su nečija deca*. (Novak, 2016: 173). U romanu, kao što je već spomenuto, pisac koristi romski (bajaški) jezik. Neki od bajaških izraza u romanu su: *brbat* (suprug), *čiripi* (ptica), *gurmažu* (vrat), *karnji* (meso), *mnkc* (jedite)... Autor je, uz međimurski dijalekt, standardni hrvatski jezik i romski (bajaški) jezik, upleo i arapski jezik. Roman sadrži i nekoliko arapskih izraza, poput: *hatamah* (pakao) i *theki* (onaj koji se pravi pametan). Kada se govori o stilovima, glavnu ulogu vode razgovorni i književnoumjetnički stil hrvatskoga jezika. Roman je uobičen živim jezičnim izrazima, kombinacijama raznih stilova i lokalnoga dijalekta s dodatkom bajaških, ali i urbanih izraza. Upotrebom takvoga slojevitoga jezičnoga bogatstva opisano je Međimurje i mnoštvo suvremenih tema koje su ukomponirane u romanu. U ovome romanu dominira jezična obrada te je ona jedna od najistaknutijih kvaliteta *Ciganina*. Autor ovoga romana je ujedno i sveučilišni profesor humanističkoga usmjerenja te su mu jezične preokupacije dio radne svakodnevice. Novak je specifičan u kombiniranju govornoga i dijalektalnoga izraza te takve kombinacije prilagođava pripovjednim perspektivama i situacijama. Upravo zato ga smatramo osvježenjem na ateljeu novije hrvatske književnosti (Kovač, 2017). Uz spomenuto, Kovač tvrdi da *Ciganin* ostavlja važnu pouku, onu koja ukazuje da je moć pripovijedanja često na istome nivou kao i moć pogleda. Jezik koji se koristi za stvaranje priče možemo nazvati čak i lažnim, no to je zapravo i onaj koji ga čita ili sluša (Kovač, 2017). Još jedno Kovačevo tumačenje:

„Uz proboj iznimno aktualnih, svježih tema u domaći prozni pejzaž, čini se da smo napokon dočekali vrijeme u kojemu njihovo jezično oblikovanje posuđuje iz bogatstva jezika kakav možemo zamisliti..." (Kovač, 2017).

Hrvatski standardni jezik sastoji se od niza funkcionalnih stilova. U romanu se isprepliću: razgovorni stil pomoću kojega autor dočarava stvarnu sliku komunikacije između likova i književnoumjetnički stil koji je uobičajeno prisutan u svakom književnom djelu. Autor kroz ovakav jezični izbor opisuje realnu sliku međuljudske komunikacije na području Međimurja. Djelo se sastoji od mnoštva dijaloga koji su napisani tako da podsjećaju na razgovorni stil:

- Da, bitno mi je. Da sam se uguzio, to kažu. Jesam pogodio?/- Kažu da si tamo gdje si htio biti. Da ćeš brzo napredovati. Neki, ne svi. I da netko treba i takve stvari odraditi, pa bolje ti nego.../- Ja ću poluditi. (Novak, 2016: 29).

Priče četiriju pripovjedača donose mnoštvo isprepletenih jezičnih izričaja. Autor je svakome protagonistu pripojio određenu jezičnu etiketu. Pomoću jezičnih etiketa upoznajemo jezičnu i kulturnu pripadnost svakoga lika. Likovi u dijalozima i monozima učestalo koriste izraze, fraze i rečenice koje se temelje na metafori, metonimiji ili njihovim kombinacijama. U dijelovima gdje pripovijeda Milena uglavnom dominira razgovorni stil hrvatskoga jezika, a autor je razgovorni stil još više dočarao pomoću lokalnoga dijalekta, točnije međimurskoga dijalekta / kajkavskoga narječja:

- Ti bi to bole? Lejpo, najdi mi majstora šteri bi to bole. Do Preloga boš ioš ka najdeš meštra šteri bo štel delati pri nas! – vikala sam./- Sandi je automehaničar. Dela kak najbolje zna, ja sem mu rekla nek tak ostavi jer bu takitak delo još jedno roko. (Novak, 2016: 68)

Dijelovi romana u kojima pripovijeda Nuzat pisani su standardnim hrvatskim jezikom s pokojim izrazom na arapskom jeziku. U poglavljima romana u kojima pripovijeda protagonist Sandi prevladava razgovorni stil hrvatskoga jezika s ponekim bajaškim izrazom:

- Su skulat điminjaca njagr./ Svanulo je crno jutro. /- Opasni dečki smo bili, rej fišori. Nitko u Đinjcu da ti se miješa u posao, nitko da te pogleda poprijeko. (Novak, 2016: 217-240).

Plančić kao četvrti pripovjedač stilski (jezično) je bogato ispričavao svoja poglavlja. U poglavljima pod slovom P može se uočiti književnoumjetnički stil (prisutan kod svih četiriju pripovjedača), razgovorni stil, dok neki dijelovi sugeriraju na

novinarsko-publicistički stil. Ova poglavlja se uglavnom temelje na dijalozima te je tada najprisutniji razgovorni stil:

/- Odakle tolike pare za njih? Nikada nikoga nije bilo briga. /- Ne da ima para, nego je sve krcato.

U dijelovima romana gdje pripovjedač iznosi sve važne informacije koje su potrebne novinarima i široj javnosti, ujedno podsjeća na novinarsko-publicistički stil:

/- Ovo je kratka izjava o jutrošnjem događaju. Molim Vas da uzmete u obzir da u detalje trenutno ne smijemo ulaziti. Hvala na razumijevanju. /- Apeliram na cijelu javnost... Moramo pokazati staloženost, moramo pokazati da smo jedinstveni u osudi zločina i u zaštiti... (Novak, 2016: 111 i 182).

Osim što prevladava razgovorni stil, veliku ulogu ovoga romana na jezičnoj razini ima međimurski dijalekt. Međimurski dijalekt i razgovorni stil hrvatskoga (standardnoga) jezika čine isprepletenu jezičnu cjelinu. Međimurskim dijalektom govore dva pripovjedača: Milena i Plančić. Nuzet je pripovjedač koji ne pripada krugu međimurskih govornika. Sandi, glavni lik romana, na jezičnoj je razini slojevit. On govori romskim (bajaškim jezikom) i međimurskim dijalektom. Slojevit je jer u određenim situacijama u romanu koristi određeni jezični izričaj, kada je u romskome selu služi se bajaškim jezikom, a kada je kod Milene trudi se govoriti međimurskim dijalektom. Autor je vrlo stručno i pažljivo izgradio likove ovoga romana te je njihove karaktere gradio na jezičnoj i kulturnoj pripadnosti. Ovakva raslojenost jezika u djelu i više je nego pogodna za istraživanje ovoga tipa. Osim što su metafora i metonimija spoznajni mehanizmi, one su usko vezane i za jezik i kulturu, i zato je ovaj roman pogodan za takvu vrstu analize. Na konceptualne metafore i metonimije najčešće možemo naići tamo gdje je prisutan razgovorni i književnoumjetnički stil, a u ovome slučaju to je roman *Ciganin, ali najljepši*. Ovaj roman Kristiana Novaka plijeni pažnju svojom estetikom i vještinom kojom je pisan. Opsežan roman tvrdoga uveza svojim naslovom parafrazira pjesmu narodnjačkoga pjevača Ljube Aličića. Naslov romana nastao je iz refrena pjesme, spomenutoga izvođača, a poznati stihovi su:

Ako smeta tvome ocu / Ako kaže kako grešiš / Ti mu reci, dušo moja / Ciganin je al' najljepši.

Kristian Novak je u svoja zadnja dva romana (*Črna mati zemla* i *Ciganin, ali najljepši*) uspio međimursku kajkavštinu stacionirati podjednako kao i standardni jezični izraz, točnije prikazao je važnost i ljepotu kajkavštine u hrvatskome jeziku i književnosti. Autor vrlo vješto i mudro stvara poveznicu između kajkavštine, hrvatskoga standardnoga jezika u više registara i međimurskih idioma. Kada govorimo o nekolicini idioma međimurskih Roma, kod njih se bajaški dijalekt romskoga jezika povezuje s bosanskim i kajkavskim idiomima/govorima. Na kraju ovoga ulomka možemo zaključiti da je autor ambiciozno, hrabro i bogato izgradio jezik ovoga djela.

3. Izazovi metafore i metonimije

Metaforu nesvjesno stvaramo svakoga dana. Kako bi netko mogao stvoriti metaforu, mora poznavati sličnosti između raznih stvari, pojava i situacija. Metafora ima važnu ulogu u poetskom diskursu te predstavlja jednu od najvažnijih stilskih figura. Naš jezik ne bi bio toliko bogat i raskošan bez blagodati koje nam pruža metafora. Pomoću metafore možemo učiti, stvarati, djelovati, razmišljati i percipirati svijet oko sebe. Kada čovjek posjeduje sposobnost uočavanja sličnosti, tada je sposoban stvarati i kategorije. Mi uglavnom sve oko sebe kategoriziramo. Kategoriziranje stvari predstavlja temelj za gradnju i stjecanje iskustva. Metafora i metonimija imaju bogatu tradiciju kao figure pomoću kojih proširujemo svoje spoznajne vidike, vokabular i percepciju. Upravo ta bogata tradicija započinje od Aristotela koji je metaforu i metonimiju definirao od samih početaka. Od davnih vremena pa sve do danas metafora i metonimija predane su konstantnim proučavanjima i pristupima (Vajs, 2000: 129). Raffaelli tvrdi da su metafora i metonimija dva temeljna elementa koji utječu na oblikovanje značenja. Njima se od antike do danas pristupalo s više gledišta: filozofskoga, stilističkoga, retoričkoga, književnoteorijskoga i lingvističkoga (Raffaelli, 2015: 170). Kada metaforu i metonimiju promatramo s gledišta književnosti, povezujemo ih sa stilskim figurama. Tada i jedna i druga predstavljaju ukrasna sredstva kojima se služe književnici kako bi uljepšali djela. No, u ovome radu analizirat će se metafora i metonimija s gledišta semantike. Prema Raffaelli (2015: 171-172) „metaforama i metonimijama služimo se i u svakodnevnome govoru. Značenja nekih riječi više ne prepoznajemo kao metaforička.“

Razgovorni stil hrvatskoga standardnoga jezika odnosno svakodnevni govor obiluje mnoštvom izraza poput *gladan kao pas*, *ludo zaljubljen*, *obasipan radošću*, *lebdjeti od sreće*, *kipjeti od bijesa*, *gorjeti od uzbuđenja*... Na primjer, u situaciji kada smo sretno zaljubljeni, često koristimo izraz *ludo zaljubljeni* kako bismo opisali trenutno stanje sreće i zaljubljenosti. Na takvome primjeru možemo učiti sljedeće: razvidno je da je izraz *ludo zaljubljen* proširio svoje prvotno značenje. Sastoji se od minimalno dvaju značenja, a takva značenja međusobno su povezana. Drugo značenje je metaforički motivirano značenje u odnosu na prvotno značenje. Sličan primjer navodi i Raffaelli, *kipjeti od bijesa*. Raffaelli (Raffaelli, 2015: 172) tvrdi da je razvidno da je glagol *kipjeti* proširio svoje temeljno značenje, odnosno da se sastoji od minimalno dvaju značenja koja su međusobno povezana tako da drugo značenje predstavlja

metaforički motivirano značenje u odnosu na temeljno značenje. Lakoffa i Johnsona spojio je zajednički interes za metaforu. Johnson je shvatio da u većini tradicionalnih filozofskih pristupa metafora ne predstavlja veliku stvar u razumijevanju svijeta i nas samih. S druge strane, Lakoff je otkrio jezične izraze koji su dokazali da je metafora prisutna u svakodnevnom životu svakoga čovjeka (Lakoff i Johnson, 2015: IX). Metafora i metonimija su za Raffaelli dvije pojavnosti koje lingvistika promatra kao čimbenike koji utječu na proširivanje značenja, takva dva čimbenika uvjetuju stvaranje polisemije leksičkih struktura. Lingvistika je metaforu i metonimiju promatrala kao čimbenike koji utječu na promjene značenjskih struktura leksema te kao na način ljudskoga izražavanja (Raffaelli, 2015: 173). Metafora ne mora biti nužno samo poetska zato što neki jezični izrazi nisu svojstveni samo jeziku knjiga. Postoje i oni jezični izrazi koji su svojstveni svakodnevnom govoru, a i oni koji nisu uobičajeni za svakodnevni govor. Stanojević u svojoj knjizi navodi primjer metafore *trak istine*: „Premda je 'trak istine' pjesnička metafora koja nije uobičajena u svakodnevnom govoru, to ne znači da svakodnevni jezik ne obiluje metaforičkim izrazima" (Stanojević, 2013: 9).

Načine stvaranja metafore na temelju sličnosti saželi su Lakoff i Johnson na sljedeći način (Lakoff i Johnson, 2015: 134):

„1. Konvencionalne metafore (orijentacijske, ontološke i strukturne) često se temelje na korelacijama koje opažamo u svojem iskustvu.

2. Konvencionalne metafore strukturnoga tipa (IDEJE SU HRANA) mogu se temeljiti na sličnostima koje proizlaze iz orijentacijskih i ontoloških metafora.

3. Nove metafore pretežno su strukturne. One mogu stvoriti sličnosti na isti način kao i konvencionalne metafore koje su strukturne. Odnosno one se mogu temeljiti na sličnostima koje proizlaze iz ontoloških i orijentacijskih metafora.

4. Zahvaljujući svojim posljedicama nove metafore odabiru raspon iskustva tako što ta iskustva ističu, umanjuju i prikrivaju. Metafora potom opisuje sličnosti između čitava raspona istaknutih iskustava i nekoga drugog raspona iskustava.“ (Lakoff i Johnson, 2015: 134).

Lakoff i Johnson (2015: 136) protive se klasičnoj i ustaljenoj teoriji metafore koja se naziva poredbena metafora. Poredbena teorija tvrdi da je metafora jedino i konkretno pitanje jezika, ali ne i percipiranja, mišljenja i djelovanja. Ujedno je takva teorija priklonjena mišljenju da metafora može opisivati već postojeće sličnosti, ali ne može stvarati sličnosti. Dvojica lingvisti ne podržavaju promišljanja poredbene teorije te se u mnogočemu razilaze po pitanju definiranja i razumijevanja metafore. Lakoff i Johnson su sigurni u to da je metafora pitanje mišljenja i djelovanja, ali samo posredno i jezika. Tvrdi da se metafore mogu temeljiti na sličnostima. Kada je u pitanju razumijevanje sličnosti, oni smatraju da su one sličnosti koje se temelje na konvencionalnim metaforama stvarne u našoj kulturi jer konvencionalne metafore djelomično određuju što je stvarno. Metafore se mogu djelomično graditi na izoliranim sličnostima. Važnim sličnostima smatramo one sličnosti koje je ostvarila metafora. Metafora ima i svoju primarnu funkciju. Primarna funkcija metafore ogleda se u djelomičnome razumijevanju jedne vrste iskustva pomoću druge vrste iskustva (Lakoff i Johnson, 2015: 136).

Za Ullmanna metafora je jedan od temeljnih čimbenika u motivacijskim odnosima među značenjima (Ullmann, 1983: 212). Ullmann razlikuje četiri vrste metafora (Ullmann, 1983: 212):

„1) Antropomorfne metafore – nazivi za dijelove ljudskoga tijela, služe kao jedan od temeljnih izvora metafore.

2) Životinjske metafore – mnoge pojavnosti imenujemo zbog različitih vrsta sličnosti sa životinjskim svijetom.

3) Pomak od konkretnoga prema apstraktnom – pri čemu se podrazumijeva da se za razumijevanje apstraktnih pojavnosti služimo konkretnima.

4) Sinestezijske ili osjetilne metafore – veliki broj metafora temelji se na uočavanju sličnosti i povezivanju jedne vrste osjetila s drugima."

U knjizi *Značenje kroz vrijeme* Raffaelli tvrdi da kada govorimo o dinamičkim obilježjima ustroja polisemnih struktura, kao što su metafora i metonimija, pažnju trebamo okupirati činjenicom da govorimo o značajnim procesima koji stvaraju konceptne inovacije. Metafora i metonimija su najznačajniji činitelji koji pridonose širenju semantičkih struktura sve do višeznačnosti (Raffaelli, 2009: 77). Višeznačnost

ili polisemija nastaje kada se neka riječ, koju prepoznamo po etimologijskim i gramatičkim pokazateljima, pojavljuje u više različitih značenja, točnije međusobno nesrodnih značenja (Berruto, 1994: 87). Berutto veoma iscrpno govori o metaforičkoj upotrebi pa tvrdi sljedeće:

„Drugim riječima, teško je kazati na temelju kojih su kriterija značenja toliko lišena ikakva međusobnoga odnosa da se njihovo postojanje može pripisati nekolicini 'različitih' riječi, te kada i na temelju kojih kriterija su toliko međusobno povezana da se može govoriti o različitom smislu istoga značenja, ili o prenesenoj, figurativnoj ili metaforičkoj upotrebi" (Berruto, 1994: 87).

Može se reći da je kognitivna lingvistika posve nova grana jezikoslovlja koja se ubrzano razvija. Kognitivna lingvistika je grana koja u svome području znanstvenoga istraživanja koristi naše sveobuhvatne spoznaje o tome na koji način opažamo, promatramo, realiziramo i konceptualiziramo svijet oko sebe (Brozović Rončević i Žic Fuchs, 2003-2004: 94). Promišljanje o tome na koji način ljudi razmišljaju i konceptualiziraju pojave u svakodnevici ključno je za razumijevanje jezičnih pojava. Kognitivna lingvistika teži općem razumijevanju ljudske spoznajne mogućnosti te tumačenju istinske prirode ljudskoga uma. Osim razumijevanja i tumačenja ljudskoga uma, kognitivnu lingvistiku zanima i kako je um ustrojen. Takvo razumijevanje omogućuje objašnjenje lingvističkih pojava (Brozović Rončević i Žic Fuchs, 2003-2004: 949). U Stanojevićevom članku (Stanojević, 1999: 156) o konceptualnoj metafori ističe se dio u kojem tvrdi da su Lakoff i Johnson pokušavali dokazati da se metaforični jezični materijal može svrstati u dvije osnovne kategorije. Prva skupina su orijentacijske konceptualne metafore koje nastaju na iskustvenoj osnovi, točnije zbog značajnih mjesta u našem gledanju svijeta (Lakoff i Johnson: 1980: 14-24). Drugu skupinu čine ontološke metafore koje nam dozvoljavaju da aktivnosti, događaje, osjećaje, ideje i sl. shvaćamo kao entitete i supstancije (Lakoff i Johnson: 1980: 25-29).

Raffaelli objašnjava da govornici znaju da se značenje leksema ne odnosi na konkretno značenje, već na apstraktnu misao kojoj se pridodaje novo apstraktno značenje. Kada govornik kaže *uredan život*, on zna da se *uredan* u tom primjeru ne odnosi na konkretnu urednost kao što je npr. *uredan stan*. Urednost se u ovome slučaju odnosi na neku apstraktnu urednost (Raffaelli, 2009: 80). Metonimijske pomake je nešto teže uočiti jer se odvijaju unutar iste domene ili istoga kognitivnoga modela, ali

ne ostavljaju trag na neku drugu, u mnogo slučajeva apstraktnu domenu ili kognitivni model (Raffaelli, 2009: 80). Metonimijski pomaci ukrašavaju jezik svojim proširivanjem. Govorniku hrvatskoga jezika nije jednostavno objasniti promjenu značenja glagola *držati* u sljedećim rečenicama: *Marija drži nož u ruci* i *Noževe držimo u ladici*. Zanimljivo je to što prosječan govornik hrvatskoga jezika unatoč tim različitostima zna upotrijebiti navedeni glagol *držati* i u prvome i u drugome značenju. U spomenutim rečenicama došlo je do opozicija u značenju. U drugoj rečenici došlo je do metonimijskog proširenja tipičnoga značenja koje je ostvareno u prvoj rečenici. U ovome slučaju došlo je do promjene u profiliranju značenja. Glagol *držati* u objema rečenicama odnosi se na domenu *prostora*. U prvoj rečenici *nož se drži u ruci*, a u drugoj rečenici *noževi su odloženi na određeno mjesto*. Glagol *držati* možemo upotrijebiti u više značenja, npr. u rečenici *Držala je tugu i bol u sebi*. U ovome slučaju glagol *držati* profilira se u odnosu na domenu *osjećaj*, pri čemu se govori o još jednome metonimijskome pomaku, ali ovoga puta s gledišta *osjećaja*. Domena *prostor* koristila se samo kao izvorna domena za poimanje i dokazivanje *ljudskih osjećaja* (Raffaelli, 2009: 80).

Stanojević (1999: 156) govori o teoriji metafore te smatra da su u srži naše podjele svijeta prototipovi. Tvrdi sljedeće:

„Prema Eleanor Rosch, koja je udarila temelje teoriji prototipova, kategorije u ljudskom umu nastaju kao rezultat stvaranja pojmova. Njihova je bit, dakle, u tome da odgovaraju ljudskim predodžbama o tome kakvi bi pojedini segmenti stvarnosti trebali biti, a ne da dijele stvarnost na njene inherentne dijelove kao u klasičnoj aristotelovskoj teoriji. Tražeći sličnosti i razlike među stvarima, ljudi pronalaze određeni skup karakteristika koje bi (prema našem uvjerenju) trebale karakterizirati 'dobre' elemente određene kategorije" (Stanojević, 1999: 155-163).

Naš svakodnevni govor također obiluje i metonimijama, a uglavnom nismo ni svjesni da je metonimija sastavni element naše svakodnevne komunikacije. Kada svoj iskaz ne bismo mogli svesti na leksem koji se odnosi na najistaknutiji pojam među bliskim i povezanim pojmovima, to bi bilo neekonomično. Metonimija nam omogućuje jednostavnije i brže povezivanje dviju pojavnosti koje su bliske u izvanjezičnome svijetu. Glavna karakteristika metonimije je ekonomičnost (Raffaelli, 2015: 172). Svakodnevni govor sadrži i mnoštvo metonimija, kao na primjer:

1. Sveučilište je otvorilo novi studijski smjer.
2. Student pita kolegu: *Jesi li ponio psihologiju?*

Rečenice (1) i (2) primjeri su metonimijskih pomaka. Kada pročitamo ili čujemo: *Sveučilište je otvorilo novi studijski smjer; Jesi li ponio psihologiju?*, u tim slučajevima riječi *sveučilište* i *psihologija* nose metonimijski motivirano značenje. U prvome iskazu *sveučilište* se ne odnosi na zgradu ili instituciju u cjelini koja se sastoji od studenata, profesora, dekana, i drugoga osoblja, već se odnosi na jedan dio kolektiva koji je čine, točnije, na one koji donose važne odluke i mogu otvarati nove studijske smjerove. U drugoj rečenici izraz *psihologija* ne odnosi se na disciplinu kao takvu, nego na knjigu koja je potrebna za predavanje iz kolegija *Psihologija*.

Metonimija je jednako važna kao i metafora te ima mnoštvo ostvaraja u jeziku. Na primjeru *Stol broj pet je zatražio još jednu bocu vina* će se objasniti što je to metonimija. Izraz *stol broj pet* referira se na stvarne osobe, tj. *osobe koje su naručile još jednu bocu vina*. Ovaj slučaj nije primjer personifikacijske metafore jer izraz *stol broj pet* ne razumijevamo tako što mu dajemo ljudske osobine. U ovome primjeru jednim entitetom referiramo se na drugi entitet koji je s njim u nekakvoj vezi. Ovaj primjer je korektan slučaj onoga što ćemo nazvati metonimijom. Sličan primjer iznose Lakoff i Johnson: *Sendvič sa šunkom zatražio je račun* (Lakoff i Johnson: 2015: 33). Sinegdoha se često povezuje s metonimijom, u njoj dio stoji za cjelinu kao što je sličan slučaj i u primjeru metonimije. U slučaju metonimije jednim se entitetom referira na drugi. Isto tako, metaforu i metonimiju ne smijemo gledati iz istoga kuta, one su potpuno različite vrste procesa. Ovako metaforu i metonimiju definiraju Lakoff i Johnson:

„Metafora je prije svega način poimanja jedne stvari pomoću druge, a njezina je osnovna funkcija razumijevanje. Metonimija s druge strane prvenstveno ima referencijalnu funkciju, odnosno omogućuje nam da se jednim entitetom služimo kao zastupnikom drugoga. No metonimija nije samo tek referencijalno sredstvo. I ona služi omogućavanju razumijevanja.“ (Lakoff i Johnson, 2015: 34).

Vajs metaforu i metonimiju tumači kao sredstva koja počivaju na asocijaciji između dviju ideja, a takve ideje pripadaju prenesenom načinu izražavanja. Razlika je u tome što se metonimiji oba smisla ne grade na konceptualnoj sličnosti. Njezin smisao temelji se na asocijaciji po bliskosti, točnije na egzistencijalnom odnosu s uobičajenom

referencijom određene riječi (Vajs, 2000: 132). Metonimija je još jedan element semantike koji je veoma zanimljiv. Metonimija se od metafore ponajviše razlikuje jer se formira na već postojećim vezama. Ovdje je riječ o referencijalnoj bliskosti:

„To znači da jedan dio neke pojavnosti (onaj koji je najistaknutiji) služi za imenovanje čitave pojavnosti." (Raffaelli, 2015: 175).

Primjere metonimijskih pomaka često možemo uočiti u svakodnevnim primjerima. Na primjer u iskazu *Filozofski fakultet u Puli uvodi Bolognu*. U slučaju ovoga izraza vidimo dva metonimijska pomaka. *Filozofski fakultet* predstavlja prvi pomak jer se u ovome kontekstu odnosi samo na profesore, dekana, članove odbora i studente, ali se ne odnosi i na ostale zaposlenike koji nisu usko vezani za provedbu nastave na fakultetu. *Bologna* predstavlja drugi metonimijski pomak jer se *Bologna* odnosi na način studiranja koji je nazvan po talijanskome gradu Bologni. Ullmann tvrdi da su prostorna i vremenska bliskost glavne karakteristike za ostvarivanje metonimijskih pomaka u značenjima. Primjeri s nazivima institucija, gradova i zemalja temelje se na prostornoj bliskosti (Ullmann, 1983: 219). Još jedna Ullmannova tvrdnja potkrepljuje sljedeće: u slučaju metonimije povezanost se javlja iz riječi koje se već nalaze u određenome međuodnosu. Takve riječi su bliske, a to je zapravo temelj na kojem metonimija nastaje (Ullmann, 1972: 218). Metonimija se ostvaruje na prijenosu u denominaciji, točnije označavanju neke stvari imenom druge. Obje su povezane po principu neke prirodne veze. Kada govorimo o metafori, riječ je o supstituciji prve riječi nekom drugom s kojom se dovodi u uspoređivački odnos, ali u ovome slučaju izostavlja se usporedni/poredbeni veznik *kao* (Ullmann, 1952: 277). Bagić tvrdi da do zamjene u slučaju metonimije dolazi unutar istoga područja, a metaforička podudarnost se vidi spajanjem različitih područja, dok se oba spomenuta načina prenesenoga značenja događaju zbog jezične ekonomije. Ujedno tvrdi i da do metonimije dolazi onda kada se jedan izraz zamijeni s drugim na temelju logičke bliskosti te povezanosti na osnovi vremena i prostora (Bagić, 2012: 199 – 202). Metonimija je osebujan pojam. Postoji mnoštvo različitih vrsta metonimije s obzirom na elemente koji se zamjenjuju:

„Metonimija uzroka, sredstva, učinka, sadržaja, mjesta, simbola, vanjštine, zaštitnika i stvari" (Bagić, 2012: 199 – 200).

Međutim, Vajs na jednostavan način tumači metonimiju. Smatra da metonimija, jednako kao i metafora, sudjeluje u ekonomičnosti jezika, točnije u jezičnome

izražavanju, jer se jednim izrazom preklapa i blisko metonimijsko značenje, ali ujedno može aludirati i na smjerove novih metonimijskih uporaba u jeziku (Vajs, 2000: 129). S jedne strane metonimija se tumači uz pomoć razumijevanja njezinih domena, a s druge strane Radden i Kovecses tvrde suprotno. Oni ističu da se metonimija može temeljiti samo na razumijevanju i percipiranju određenih pojavnosti te da su upravo idealizirani kognitivni modeli sigurniji za kvalitetno tumačenje metonimije (Radden i Kovecses, 1999: 19-22). Neke od različitih vrsta metonimija navode i Evans i Green (Evans i Green, 2006: 312-314):

- proizvođač za proizvod: *Volim čitati Shakespearea.*
- mjesto za događaj: *Mnogi se boje još jednog Černobila.*
- mjesto za instituciju: *Sarajevo i Banja Luka su u pregovorima.*
- dio za cijelo: *Ona je puno više od lijepog lica.*
- cijelo za dio: *Nešto mi se pokvario auto.*
- posljedica za uzrok: *Lice joj blista.*

Izraz *dio za cjelinu* često povezujemo s metonimijom. Postoje mnogi dijelovi koji mogu zastupati neku cjelinu. Izdvojeni dio odredit će aspekt cjeline na koji se treba usredotočiti. Kada na primjer kažemo da nam za određeni posao treba mnogo pametnih glava, upravo tim izrazom *pametne glave* referiramo se na pametne osobe. Kada upotrijebimo dio tijela (glava) da stoji za cjelinu (osobu), tada uz dijelove izdvajamo i pojedine ljudske osobine, točnije, inteligenciju i pamet, koje se povezuju s glavom. Metonimija ima sličnu namjeru kao i metafora, ali nam omogućuje da preciznije obratimo pažnju na određene aspekte onoga na što se referira. Lakoff i Johnson (Lakoff i Johnson, 2015: 34) metonimiju povezuju s metaforom te tvrde da je metonimija:

„poput metafore po tome što nije samo pjesničko ili retoričko sredstvo, niti je isključivo pitanje jezika. Metonimijski koncepti (poput DIO ZA CJELINU) sastavni su dio uobičajenoga, svakodnevnoga načina govora, ali i mišljenja i djelovanja.“

U našem jezičnom sustavu javlja se metonimijski slučaj DIO ZA CJELINU, koji predstavlja LICE ZA OSOBU. Ona se pojavila kao *novo lice* u našem uredu. Ovaj primjer potkrepljuje tvrdnju da je takva metonimija prisutna u našoj zajednici i kulturi. Već je potvrđeno da metonimija nije samo poetičko, retoričko, stilsko ili jezično pitanje, što možemo primijetiti u metonimiji LICE ZA OSOBU. Naša kultura je specifična u tome

što veću pažnju pridodajemo crtama lica, negoli držanju tijela, gestama ili pokretima. Često se stvaraju predrasude ili stereotipi na osnovu lica osobe te tako crpimo obavijesti o tome kakvu osobnost netko ima. Često možemo čuti da u životu bolje prolaze ljudi s lijepim crtama lica. U našoj kulturi je to zaista prisutno. Kada osobu percipiramo pomoću njezina lica i djelujemo na temelju te percepcije, tada funkcioniramo pomoću metonimije. Iz ovoga primjera može se zaključiti da je metonimija prisutna u svakodnevici, isto tvrde i Lakoff i Johnson (Lakoff i Johnson, 2015: 35). Religijska i kulturna simbolika zasebni su slučajevi metonimije. U kršćanstvu su prisutne razne metonimije, kao što je na primjer GOLUBICA ZA SVETOG DUHA. Lakoff i Johnson ovako objašnjavaju religijsku i kulturnu simboliku (Lakoff i Johnson, 2015: 37-38):

„Kao i kod drugih metonimija ta simbolika nije arbitrarna, nego je utemeljena u predodžbi golubice u zapadnoj kulturi i predodžbi Svetoga Duha u kršćanskoj teologiji. Postoji razlog zašto je simbol Svetoga Duha upravo golubica, a ne primjerice kokoš, strvinar ili noj. Golubicu doživljavamo kao lijepu, dražesnu... Budući da je ptica, njezino prirodno stanište je nebo, koje metonimijski stoji za nebesa, prirodno stanište Svetoga Duha. Golubica je ptica koja leti graciozno, bešumno klizeći nebom i najčešće se prikazuje kako silazi s neba i slijeće među ljude.“

Metonimija i metafora tumače se na razne načine. Postoje razni radovi u kojima različiti lingvisti iznose svoja viđenja i teze o ova dva fenomena. Npr.: „U pojedinim se radovima odbacuje tumačenje metonimije kao procesa koji se odvija unutar domene ili matrice domena, a prednost se daje Lakoffovu idealiziranome kognitivnome modelu (ICM) koji, premda je blizak Langackerovim domenama kao pozadinskim strukturama znanja, implicira i postojanje kulturoloških modela koji upotpunjuju govornikovo znanje, a nisu sadržani u samim domenama.“ (Raffaelli, 2009: 79).

U nekim radovima idealizirani kognitivni model obuhvaća različite vidove percipiranja i razumijevanja pojavnosti realnoga svijeta, koji se ne mora temeljiti samo na predmetima, nego i drugačijim kulturnim modelima koji grade čovjekov um, znanje, iskustvo... (Raffaelli, 2009: 79).

Ujedno je i kulturološki model povezan s tumačenjem metonimije; takav slučaj analizirat će se na primjerima iz djela *Ciganin, ali najljepši*. U romanu se javljaju opreke

između dvije zajednice koje su temeljene u prisustvu različitih kultura. Javlja se prisustvo i utjecaj na jezik Hrvata i Roma na području Međimurja.

Kao što je opisano u prethodnim ulomcima, metafora i metonimija ne pripadaju samo poetici, retorici ili semantici, one su dio kognitivnih znanosti i svakodnevnoga ljudskoga života. Hrvatski jezik obiluje metaforičkim i metonimijskim izrazima koje koristimo u svakodnevnome govoru. Takvi izrazi najčešće se javljaju u književnim djelima koja posjeduju dijelove razgovornoga stila (roman Kristiana Novaka *Ciganin, ali najljepši*). Upravo na tome romanu provest će se analiza konceptualne metafore i metonimije. U sljedećem poglavlju konkretnije će se opisati djelovanje i važnost konceptualne metafore uopće te će se u nastavku pojasniti i metonimija kao semantički pojam.

4. Metafora i metonimija u okvirima semantike

4.1. Konceptualna metafora

U ovome poglavlju okrećemo se promišljanjima o semantici, kognitivnoj lingvistici i konceptualnoj metafori, dok ćemo u narednome poglavlju govoriti o metonimiji (konceptualnoj metonimiji). Aristotel metaforu naziva majstorskim tropom upravo zato što metaforu nije lako stvoriti. Da bi netko izgradio metaforu, treba zapaziti sličnosti između mnoštva pojava, situacija i stvari. Metafora je oduvijek predstavljala osnovno poetsko sredstvo. Ljudi mnoge stvari pamte upravo povezujući ili uspoređujući određene stvari ili pojave putem sličnosti. Međutim, poznato nam je i učenje putem sličnosti koje se definira u području psihologije. Čovjek primjećuje sličnosti svuda oko sebe, a upravo te sličnosti svrstava u određene kategorije te na takav način uči i pamti. Kategoriziranjem stvari ili pojava oko sebe usputno gradimo i svoje iskustvo. Jedna od najbitnijih kognitivnih postavki je upravo kategorizacija.

Mnogi su metaforu smatrali sredstvom kojim se samo prikrivala istina. Metaforu su povezivali samo s poetskim jezikom. Nadalje, metafora predstavlja sredstvo koje ujedinjuje znanja i pretpostavljene informacije o stvarima ili pojavama koje se uspoređuju te tvore novo znanje. Ona je u svojoj osnovi veoma komplicirana, te nam uz prijenos informacije otkriva i operacije spoznajnoga procesa kojim se došlo do određene informacije. Međutim, prenosi i brojna konotativna značenja te ističe važnost ljudskoga iskustva u spomenutome spoznajnome procesu (Gibbs, 1994: 125). Nadalje, govorit ćemo o važnosti jezika.

Jezik je važan element našega života, valja ga promatrati unutar čitavog kompleksa onoga što nas čini čovjekom, a to su naše spoznaje, tijela, društva i kulture. Zaključili smo da je metafora prisutna u ljudskim životima te je svakodnevno prisutna i u našem konceptualnome sustavu. Hajdarević o jeziku govori sljedeće:

„...jezik, kao jedno od ključnih ljudskih obilježja, proučava lingvistika: znanost koja ima za cilj adekvatan opis jezičnih pojava koji će ih moći objasniti i dopustiti njihovo uspješno predviđanje. Neke su od lingvističkih teorija strukturalistička, generativna i kognitivna, a mi se ovdje ponajviše bavimo upravo kognitivnom, budući da konceptualna (zbog proširenja spoznaje/kognicije često nazivana i kognitivna) metafora spada zapravo u područje kognitivne lingvistike.“ (Hajdarević, 2015: 288).

Apstraktne koncepte trebamo shvaćati pomoću drugih poznatijih koncepata. Metafora ima važnu ulogu u ljudskim načinima funkcioniranja, govorenja, percipiranja... Sličnu ulogu ima i metonimija. Prema Berrutu (Berruto, 1994: 23) zadaće semantike u modernome smislu sastoje se od traženja, argumentacije i primjene odgovora na sljedeća tri pitanja:

„a) što je značenje (problem definicije značenja);

b) kako funkcionira značenje? (problem prirode i funkcioniranja značenja);

c) od čega je sastavljeno značenje u jezicima? (problem analize i opisa značenja).“

Jezik se u kognitivnoj lingvistici promatra s gledišta tijela, uma i svijeta, a kako je ljudsko biće zapravo i društveno biće, onda se uzimaju u obzir i elementi društvenoga, kulturnoga i interakcijskoga aspekta. Zapravo, jezik se promatra „kao dio drugih jezičnih konstrukcija“ (Stanojević 2013: 35). Jezične strukture predstavljaju odraz ljudskih konceptualnih struktura, točnije u jeziku se odražavaju mišljenja, percepcija i konceptualiziranje svijeta. Takve jezične strukture su učestalom uporabom postale objektivizirane u gramatičke strukture jezika. Gramatičke strukture nekoga jezika postaju „jezične predodžbe svijeta gledane očima ‘konvencionalnog’ promatrača“ (Tabakowska, 2005: 18). Hajdarević tvrdi da je jezik za kognitivnu lingvistiku zapravo primjer repozitorija ljudskoga znanja o svijetu, tj. strukturirana skupina značenjskih kategorija (Hajdarević, 2015: 289). Ljudske sposobnosti se odražavaju na jeziku. Kognitivnolingvistički opis jezika treba biti usklađen s rezultatima istraživanja ljudske spoznaje, a u stručnoj literaturi to se naziva kognitivnosti. Kognitivna lingvistika u prvi plan stavlja značenje, a semantika postaje čimbenik koji ujedinjuje i motivira sve razine jezika (Stanojević, 2013: 37). Stanojević je iznio sljedeći primjer:

Auto je parkiran ispred zgrade.

Stanovnici su često parkirali iza zgrade.

Prva i druga rečenica određuju naše shvaćanje zgrade u kojoj žive njezini stanari, a ona ima prednji i stražnji dio. Ovdje možemo zaključiti da se radi o našem shvaćanju zgrade uopće, dio zgrade koji je okrenut prema ulici i gdje inače svi ulaze smatramo prednjim dijelom. Stražnji dio zgrade predočavamo kao nešto što nam nije vidljivo te zahtijeva da obiđemo čitavu zgradu da bismo došli do stražnjega dijela. Jednostavno

rečeno, to je dio zgrade koji mi smatramo stražnjim jer ga je tako odredilo naše iskustvo. Usto naša percepcija zgrade ovisi i o nekoliko objektivnih činitelja – o orijentaciji zgrade i položaju ulaza, ali isto tako može ovisiti i o trenutnome položaju govornika u prostoru (Stanojević, 2013: 37).

Nakon pobližeg objašnjenja jezika kao važnoga elementa našega života, važno je objasniti i djelovanje kognitivne lingvistike. Kako bismo potpuno istražili metaforu, potrebno je prije svega pobliže razumjeti djelovanje kognitivne lingvistike. Kognitivna lingvistika ne prihvaća opoziciju točno – netočno te smatra da čovjek nove koncepte stvara pomoću iskustva, prvenstveno tjelesnoga iskustva, i to na način da se znanje strukturira u idealiziranim kognitivnim modelima ili iskustvenim domenama (Langacker 1987:41; Lakoff 1987). Kognitivna lingvistika u središte proučavanja stavlja čovjeka, njegovo mišljenje i djelovanje u svijetu, kulturu te upravo tim aparatima gradi temelj za razumijevanje i opisivanje jezika. Kroz sljedeće okvire istraživanja Stanojević opisuje kognitivnu lingvistiku:

„Dakle, ideal je kognitivne lingvistike opisati različite aspekte veze jezika i kognitivnih sposobnosti. Drugim riječima, okvir istraživanja kognitivne lingvistike s jedne je strane usko vezan uz jezik, a s druge uz spoznaju, pa samim time uz psiholingvistiku, neurolingvistiku, istraživanje kulture, umjetnu inteligenciju itd.“ (Stanojević, 2013: 38).

Metafora je prisutna u svakodnevnome životu, u jeziku, mišljenju i djelovanju. Zapravo je naš konceptualni sustav metaforične naravi. Konceptualni sustav ima bitnu ulogu u organiziranju i kreiranu naše svakodnevne i njezinih realiteta. Načela kojima razmišljamo i djelujemo nije lako odrediti, ali ih možemo pobliže osvijestiti uz pomoć jezika. Jezik je važan element koji dokazuje kakav je naš konceptualni sustav. Polazeći od elementa jezika otkrivamo da je najučestaliji dio našega konceptualnoga sustava metaforičan. Kako bismo što bolje shvatili tvrdnju da je koncept metaforičan i da kao takav ustrojava svakodnevno razmišljanje i djelovanje, objasniti ćemo to konceptom RASPRAVE i konceptualnom metaforom RASPARAVA JE RAT. Kada govorimo općenito o raspravi, svjesni smo činjenice da u situacijama kada se nešto raspravlja uvijek postoji mogućnost pobjede ili poraza. Osoba s kojom vodimo raspravu napada naš stav, dok mi branimo vlastita stajališta, i obrnuto. U raspravi nema fizičkoga sukobljavanja, ali zato se vodi žustra borba riječima. Mnoštvo elemenata koji čine raspravu zapravo je ustrojeno pomoću koncepta rata. U konceptualnoj metafori bitna

su i obilježja kulture. Na primjer, metafora RASPRAVA JE RAT smatra se jednom od onih prema kojima u našoj kulturi živimo, točnije ona uspostavlja radnje koje činimo kada raspravljamo. U našoj je kulturi nezamislivo raspravu promatrati kao nešto pozitivno, kao nešto što nema veze s ratom. Zamislite kulturu u kojoj se rasprava percipira kao ples, a cilj takve rasprave je da koreografija bude usklađena i estetski ugodna oku. U takvoj kulturi ljudi bi rasprave tumačili na potpuno drugačiji način, a njihovo iskustvo raspravljanja bilo bi pozitivno obilježeno. U našoj kulturi takve rasprave se uopće ne bi smatrale raspravama. Optimalan opis razlike između njihove i naše kulture mogao bi biti taj da je naš diskurzivni oblik ustrojen pomoću rata, a njihov pomoću plesne točke. Iz metafore RASPRAVA JE RAT lučimo saznanja da metaforički koncept barem djelomično ustrojava naše djelovanje i način razumijevanja onoga što činimo tijekom rasprave. Zapravo možemo reći da su koncept, aktivnost i jezik ustrojeni metaforički, dok se za aktivnost može reći još i da je posljedično ustrojena. Mnogi bi metaforu poimali samo kroz riječi koje rabimo dok se raspravljamo. Metafora se nalazi u srži našeg raspravilačkoga koncepta. Jezik rasprave je doslovan (Lakoff i Johnson, 2015: 4-5). Jedan od glavnih uvjeta za međusobno razumijevanje je dijeljenje istih konceptualnih metafora. Točnije, važno je s nekime dijeliti istu pripadnost konvencionaliziranome jezičnome sustavu, a takva pripadnost se temelji i na dugotrajnosti uporabe fiksiranih metafora na temelju kojih se međusobno razumijemo. Ovaj primjer bi se kvalitetno očitovao kada bismo došli u kontakt s osobom koja je pripadnik neke posve drukčije kulture. Vjerojatno u drugoj kulturi ne postoji takav koncept, nego samo koncepti nekih osnovnih karakteristika, a poneke (osnovne) karakteristike dijeli svaka kultura na svijetu.

Detaljan opis metafore prikazali su nam začetnici i glavni teoretičari teorije konceptualne metafore George Lakoff i Mark Johnson. Oni su metaforu istraživali i tumačili s gledišta kognitivne lingvistike te su ustvrdili da je metafora prisutna u životu svakoga ljudskoga bića, u njegovu mišljenju, percipiranju i djelovanju. Naš konceptualni sustav u osnovi je konceptualne metafore (Lakoff i Johnson, 2015: 3). Knowles i Moon govorili su o metafori u studiji *Introducing Metaphor*, točnije metaforu su podijelili na kreativnu i konvencionalnu. Kreativna metafora bila je književna metafora te je predstavljala figuru kojom su se izražavali osjećaji. Takve metafore značenje su nosile za uži kontekst. Konvencionalna metafora značenje je nosila u najširem kontekstu. Za razumijevanje takvih metafora nije potrebno posebno zalaganje

i razumijevanje kako bismo odgonetnuli radi li se o metafori ili ne. Konvencionalnu metaforu je lako prepoznati upravo zbog proširenoga konteksta, točnije zbog toga što je takav kontekst lako prepoznatljiv širem društvu (Knowles i Moon, 2006: 4-5). Primjeri ovakvih metaforičkih izraza zapravo su temelj proučavanja ovoga rada jer takvi metaforički izrazi zapravo uzdižu konceptualnu metaforu na jezičnu razinu.

Proučavanje metafore s kognitivnolingvističkoga gledišta započelo je tek s izdavanjem knjige *Metaphores We Live By* (1980. godine). Glavnu ulogu u ovome radu nosi teorija konceptualne metafore i metonimije unutar kognitivne lingvistike (semantike). Autori spomenute knjige su George Lakoff i Mark Johnson. Ta je knjiga zaokrenula pogled na proučavanje značenja u lingvistici i psihologiji. Autori su u knjizi istaknuli da su se oni značenjem bavili na način da su ga temeljili na osnovi – jezik je metaforičan. Oni čvrsto odbacuju dotadašnje tvrdnje o tome da je metafora rubni jezični fenomen. Naprosto, neke metafore su čvrsto ustaljene i konvencionalizirane u svakodnevnoj uporabi. Takve metafore Lakoff naziva idealiziranim kognitivnim modelima. Oni nastaju iz dva elementa: čovjekovo iskustvo i doticaj s vlastitom okolinom. Ovakvi kognitivni modeli stvaraju svima poznate stereotipe, predrasude i prototipove. Točnije, pomoću kognitivnih modela nastaju kategorizacije/generalizacije.

Kada govorimo o metafori, ne smijemo zaobići *mrtve metafore*. Često se javljaju u svakodnevnome govoru. Primjeri poput *izgraditi život* i *krilo ormara* nemaju odgovarajuće zamjene u hrvatskome jeziku. Takvi izrazi su zapravo metafore. Izraze koji nemaju odgovarajuće zamjene u jeziku nazivamo *mrtvim metaforama*. Izraz *krilo ormara* nekada je bio metafora, ali se čvrsto ustalio u jeziku i izgubio aktivnu ulogu metafore. Ovakvi izrazi su najvrjedniji i najučestaliji kada je u pitanju istraživanje konceptualne metafore jer su usađeni u svakodnevni jezik, tj. konvencionalizirani. Opisuje ih jednostavnost shvaćanja i uporabe. Upravo njihova ustaljenost u jeziku sadrži procese kojima ljudi poimaju prirodu, sebe i sve što ih okružuje (Kovecses, 2020: IX). Metaforu možemo povezati s pojmom prenošenja. Takvo mišljenje polazi još od prvoga teoretičara metafore, točnije Aristotela, koji je metaforu tumačio kao prenošenje tuđega imena iz jednoga područja u drugo područje. Upravo takvo Aristotelovo tumačenje možemo pronaći u *Poetici* (*O pjesničkom umijeću*)³:

³ Vidi: file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/17_dino.pdf (2. 8. 2020.).

„Metafora je prijenos naziva s predmeta koji označava na neki drugi, i to ili s roda na vrstu, ili s vrste na rod, ili s vrste na vrstu, ili po analogiji. Prijenosom s roda na vrstu smatram naprimjer ‘eno, lađa mi stoji’, jer ‘biti usidren’ vrsta je nekog ‘stajanja’. Prijenos je s vrste na rod ‘Zbilja milijun dobara učinio je Odisej’. ‘Milijun’ je naime ‘mnogo’, a sada se time poslužio umjesto ‘mnogoga’! Primjer je prijenosa s vrste na vrstu ‘mjeđu iscijedivši život’ i ‘odsjekav dugòrtom mjeđu’. Jer ovdje ‘iscijediti’ znači ‘odsjeći’ a ‘odsjeći’ ‘iscijediti’: oboje, naime, znači neko ‘oduzimanje’. Analogijom pak smatram kad se jednako odnosi drugo prema prvom kao četvrto prema trećem; pjesnik će, naime, upotrijebiti četvrto umjesto drugoga ili drugo umjesto četvrtoga. A ponekad se domeće izraz s kojim je u odnosu riječ zamijenjena metaforom. Mislim time, na primjer, da se jednako odnosi čaša prema Dionizu kao štit prema Aresu, stoga će pjesnik nazvati čašu štitom Dionisovim i štit čašom Aresovom. Ili isto tako starost prema životu kao večer prema danu; stoga će pjesnik nazvati večer starošću dana [...], a starost večeri života ili zalazom života.“ (Aristotel 2005: 1457b 8–25).

Tradicionalni pogledi na metaforu stavljeni su u okvire traktata o pjesništvu (Poetika) i o retorici (Retorika), a takvo poimanje ju je pratilo sve do danas. Uloga je metafore dugo bila promatrana kao kakav ukras ili sredstvo kojim bismo nekoga čvrsto uvjerali u vlastite stavove. Metafora je dugo vremena bila smatrana potpuno nevažnim jezičnim elementom, jezičnim ukrasom bez kojega se može, jezičnim poremećajem, nepotrebnom govornom figurom, a danas je zavidno drugačija situacija (Čulić, 2003: 25). U naše vrijeme shvaćanje metafore znatno je napredovalo. Metafora se više ne shvaća na tradicionalan način. U kognitivnoj lingvistici metafora se više ne percipira samo kao figura riječi, ona je postala dio obrasca po kojemu se određuje ljudsko mišljenje. Tradicionalno shvaćanje metafore sad se smatra samo metaforičkim izrazima (Hajdarević, 2015: 287).

U nastavku ćemo detaljnije opisati konceptualnu metaforu. Za početak, Stanojević iznosi dvije definicije konceptualne metafore (Stanojević, 2013: 54-55):

„Konceptualna metafora jedan je od kognitivnih procesa konstruiranja značenja na temelju kojeg povezujemo dvije konceptualne domene: izvornu domenu (engl. source domain) i ciljnu domenu (engl. target domain)“; „Konceptualna metafora s jedne je strane naša sposobnost koja je dio ustroja našeg znanja, a s druge je riječ o sposobnosti koju koristimo u pravom vremenu.“

Metafora je za kognitiviste osnovni alat ljudskoga mišljenja. Pomoću metafore shvaća se nepoznato, složeno i apstraktno pojmovlje kroz kategorije poznatoga i konkretnoga. Tada metafora više nije toliko povezana s jezikom, ona postaje stvar mišljenja. Kognitivisti tvrde da su metaforički izrazi samo dijelom lingvističke pojave koje postoje u jeziku samo zato što postoje u mislima. Međutim, konkretni metaforički izrazi očituju konceptualnu metaforu koja je zapravo jedan od kognitivnih procesa razumijevanja i konstruiranja značenja na temelju kojega povezujemo dvije spomenute konceptualne domene: izvornu i ciljnu domenu (Hajdarević, 2015: 289). Nadalje, metafora je prešla iz sfere leksema i frazema u područje mišljenja u sklopu konceptualne metafore. Konceptualne metafore ne susrećemo u našoj svakodnevnoj uporabi, njih pronalazimo pri zaključivanju, a zaključujemo na temelju metaforičkih iskaza koje pronalazimo u jezičnoj uporabi. „Metaforični su iskazi površne manifestacije konceptualne metafore“ (Lakoff, 1992: 39). Kako bismo razumjeli konkretne jezične (metaforične) iskaze, moramo za njih imati preduvjet. Preduvjet za razumijevanje je upravo ono nesvjesno poznavanje metaforičkih koncepata, u nastavku:

„Konceptualni sustav sadrži na tisuće konvencionalnih metaforičkih mapiranja (preslikavanja) koji formiraju visoko strukturirani subsistem konceptualnog sustava“ (Lakoff, 1992: 39).

Nadalje, konceptualna metafora je zapravo razumijevanje prvoga nepoznatoga (manje poznatoga) područja pomoću drugoga koje nam je poznato (konkretno). U ovome slučaju metafora je sredstvo pomoću kojega razmišljamo i shvaćamo neko nepoznato područje tako što ga kategoriziramo (preslikavamo ili mapiramo) onim područjem koje nam je bliže ili poznatije. Kada uspoređujemo dva područja, u ovome slučaju između njih trebaju postojati nekakve podudarnosti. Takve podudarnosti moraju biti čvrsto uklopljene tako da entiteti iz prve domene odgovaraju entitetima iz druge domene (Lakoff, 1992: 4). Podudarnosti o kojima se govori nisu strogo dane, one uvijek mogu predvidjeti nove te tako proširiti shvaćanje određene kategorije i stvoriti novi metaforički iskaz. Važnu tvrdnju iznijeli su i Lakoff i Johnson:

„Najvažnija tvrdnja koju smo dosad iznijeli jest to da metafora nije samo pitanje jezika, odnosno tek riječi. Naprotiv pokazat ćemo da su procesi ljudskoga mišljenja u velikoj mjeri metaforični. Upravo na to mislimo kad kažemo da naš konceptualni sustav ustrojava i definira metafora. Metaforični jezični izrazi mogući su upravo zato što postoje metafore u našem konceptualnom sustavu.“ (Lakoff i Johnson, 2015: 5).

Jedna od učestalih tvrdnji je ona kada kažemo da smo s nekime pronašli zajednički jezik, a takvu tvrdnju također možemo pobliže objasniti pomoću konceptualne metafore. Teorija konceptualne metafore je područje koje se sustavno razvilo kao dio kognitivne lingvistike. Budući da metafora i metonimija postaju dijelom pojmovnih struktura, u okviru kognitivne lingvistike govorimo o konceptualnoj (pojmovnoj) metafori. Konceptualna metafora predstavlja razumijevanje jednog pojma – kognitivne domene – pomoću drugoga pojma, točnije kognitivna domena se tumači pomoću međusobne sličnosti. (Raffaelli, 2015: 178). Raffaelli pomoću jednostavnoga primjera tumači što je to kognitivna domena (Raffaelli, 2015: 178):

„Kognitivna domena je pozadinska struktura znanja koja služi za razumijevanje pojmova. Tako svaki pojam ujedno može biti i kognitivna domena“.

Na primjer, u hrvatskome jeziku pojam *stopalo* nismo u mogućnosti objasniti bez kognitivno povezanoga pojma *noga*, a tada pojam *noga* predstavlja kognitivnu domenu. Kognitivna domena *noga* je zapravo naše temeljno ili iskustveno znanje koje nam pomaže pri razumijevanju pojma *stopalo*.

Detaljnije će se objasniti i obilježja konceptualne metafore, kako bismo na što bolji način razumjeli njezinu ulogu. Izvorna domena se preslikava na ciljnu domenu, a uslijed toga procesa dio se inferencijske strukture izvorne domene preslikava na ciljnu domenu. Konceptualna metafora zapravo uključuje razumijevanje prve domene u terminima druge domene iskustva. Ono što povezuje, točnije stvara veze između domena naziva se preslikavanje ili mapiranje. Kod konceptualne metafore proces mapiranja je čvrsto strukturiran. Obilježja se mogu izvući i iz jednog od primjera konceptualne metafore kao što je ŽIVOT JE PUTOVANJE. Entiteti iz izvorne domene PUTOVANJA: početak, kraj, stanica, odredište itd. korespondiraju s entitetima ciljne domene ŽIVOTA: začecje, rođenje, osoba, smrt... Lakoff i Johnson prisvojili su strategiju imenovanja mapiranja na način da su koristili mnemotehniku koja sugerira mapiranje u obliku CILJNA DOMENA JE IZVORNA DOMENA. Kada god se referiramo na metaforu mnemoničkim izrazom CILJNA DOMENA JE IZVORNA DOMENA, zapravo se referiramo na takav skup korespondencija, a sama metafora ne može se uklopiti s njezinim nazivom. Naziv metaforičkih preslikavanja općenito ima oblik propozicije (primjerice LJUBAV JE PUTOVANJE), dok preslikavanje (mapiranje) nije propozicija, nego skup ontoloških korespondencija (Lakoff, 1992: 4–5). Nadalje, Stanojević tvrdi da su ciljna i izvorna domena u asimetričnome odnosu, ali njihov odnos

je ograničen jer metafora nije nestabilna veza bilo čega s bilo čime. Izvornu domenu koristimo onda kada želimo objasniti neku značajku ciljne domene. Između dvije domene mora postojati razlika kako bismo ih mogli smatrati konceptualnom metaforom. U našem iskustvu izvorna i ciljna domena moraju pripadati opoziciji, točnije moraju pripadati dijelovima našega iskustva koje percipiramo kao sasvim različite (Stanojević, 2013: 54). Mi uz pomoć svoga iskustva možemo zaključiti da su ŽIVOT I PUTOVANJE različite domene unatoč svojim konceptualnim vezama. Tako npr. neke spoznaje, znanja ili pojavnosti iz domene ŽIVOT ne možemo spojiti s pojavnostima iz domene PUTOVANJE, zato su preslikavanja djelomična. Potonje možemo reći da ako je svaki entitet ŽIVOTA istovjetan entitetu PUTOVANJA, onda bismo konstantno povezivali ŽIVOT i PUTOVANJE, ali to ni u kojem slučaju nije tako (Lakoff, 1992:13, 39). ŽIVOT i PUTOVANJE su dvije različite pojavnosti koje povezujemo u konceptualnu vezu. Nije teško doći do zaključka da „preslikavanja koja ‘pripadaju’ nekoj konceptualnoj metafori opisuju ciljnu domenu samo djelomično“ (Stanojević, 2013: 86). Kada se govori o preslikavanju dijelova strukture prve domene na dijelove strukture druge domene, možemo naići na više odgovora. Autori govore o načelu nepromjenjivosti, primarnim metaforama, središnjem znanju ili o metonimijskim aspektima ograničenja konceptualne metafore (Stanojević, 2013: 86). Bitno obilježje konceptualne metafore je dvostrukost. Takve metafore mogu biti uobičajene i stalne, ali postaju i dio diskursa te smo sigurni da nisu dio našega ustaljenoga znanja. Ustanovili smo da je konceptualna metafora kognitivni proces koji se preslikava u jeziku. Primarno se govori o elementima mišljenja i kategoriziranja svijeta, a tek onda posljedično određene metaforičke elemente nalazimo i u jeziku gdje se očituje upravo ta metaforička struktura mišljenja. Naše mišljenje se uvijek ostvaruje u obliku kategorija. Sve što opazimo zapravo kategoriziramo u našem umu pomoću kategorija. Hajdarević tvrdi da:

„svoja (opažajna) iskustva kategoriziramo našim umskim kategorijama (konceptima). Kad se radi o konkretnim, zornim, fizičkim iskustvima, onda redovito nije teško stvoriti određeni koncept dotičnoga iskustva. No kad se suočimo s nešto apstraktnijim iskustvima, kao što su VRIJEME, ŽIVOT, LJUBAV, ZNANJE, RASPRAVA, i sl., čini se kao da nam bitni elementi iskustva toga dotičnog fenomena neprestano izmiču“ (Hajdarević, 2015: 304).

Nadalje, uz uspoređivanje dviju domena koje na kraju rezultiraju metaforom može nastati čvrsta veza između određenih domena, kao što je slučaj s čvrstom vezom ŽIVOT i PUTOVANJE. Neke druge metafore mogu se konstruirati i u određenim situacijama, konkretnije – na licu mjesta.

Shematičan pogled na konceptualnu metaforu ima svojih prednosti kao što je npr. olakšana generalizacija. Uz prednosti, ima i svoje nedostatke, kao što je npr. zanemarivanje znanja o ciljnoj domeni. Naše znanje o ciljnim domenama veoma je važno za određivanje konvencionaliziranih preslikavanja u pojedinoj metafori. Ciljnu domenu najbolje je odrediti na osnovnoj razini. Budući da se najšire znanje o konceptima ili domenama nalazi na osnovnim, a ne na shematičnim razinama, najbolje je rješenje da se kao temelj ciljne domene prihvati osnovna razina. U shematičnim metaforama nije moguće obgrliti sva preslikavanja iz detaljnih metafora ili da preslikavanja treba poredati prema konvencionaliziranosti (od onih koja su konvencionalizirana kod svih detaljnih metafora unutar istoga opsega, ali i do onih koja su kod nekih metafora manje konvencionalizirana). Lakoff pak tvrdi da u shematičnoj metafori treba odrediti samo preslikavanja koja sve detaljnije metafore mogu naslijediti. „Lakoff u svojim primjerima detaljnih metafora LOVE IS A JOURNEY (LJUBAV JE PUTOVANJE) i A CAREER IS A JOURNEY (KARIJERA JE PUTOVANJE) bira samo shematična preslikavanja koja se zasnivaju na predodžbenoj shemi PUTA, zanemarujući, primjerice, broj sudionika u putovanju (u ljubavi je to nužno dvoje, a u karijeri jedna osoba), što može imati posljedice za izbor metaforičkih izraza (npr. za izbor metaforičkog prijevoznog sredstva). Naposljetku, valja zamijetiti da se vjerojatno mogu naslijediti samo ona preslikavanja koja su vezana uz središnja znanja i metonimijski motivirana“ (Stanojević, 2009: 359). Stanojević u integriranome modelu predlaže sljedeće:

„U integriranome modelu predlažemo opće načelo razrade, prema kojem varijaciju i univerzalnost konceptualnih metafora povezujemo uz njihovu shematičnost: shematične konceptualne metafore ističu zajedničke elemente iz više metafora i više kultura, dok detaljne konceptualne metafore nasljeđuju neka preslikavanja iz shematičnih konceptualnih metafora i češi su uzrok varijacija.“ (Stanojević, 2009: 359).

Nadalje, konceptualnu metaforu objasnili smo kao kognitivni proces konstruiranja značenja te na temelju toga povezujemo izvornu i ciljnu domenu. Zapravo, sva znanja koja posjedujemo o jednoj domeni prenosimo i povezujemo s drugom domenom, dok

za to vrijeme druga domena mora imati razmjernan broj razlikovnih obilježja kako bismo je mogli promatrati kao zasebnu cjelinu (zasebno od izvorne domene). Takav proces ne možemo tumačiti samo na razini jezika, on je ujedno i kognitivni proces koji se događa na razini ljudskoga uma, a ostvaruje se pomoću jezičnih izraza. Konceptualna metafora je veoma složen proces koji treba razlučiti na više elemenata. Najvažniji elementi su: izvorna i ciljna domena, profiliranje, koncept, preslikavanje i metonimija. Prvo će se opisati prvih pet elemenata, a na kraju će se opisati metonimija. U ovome radu metonimija nosi važnu ulogu jer je ona jedan od elemenata koji se istražuje u semantičkoj analizi konceptualne metafore i metonimije na primjeru djela *Ciganin, ali najljepši*. U ovome ulomku objasnit će se važnost metonimije kao nezaobilazne pojave u svakome proučavanju metafore. Nadalje, u drugome dijelu rada, istraživanju, provest će se posebna analiza konceptualne metonimije, dok ćemo u ovome poglavlju metonimiju opisati kao element pomoću kojega se konstruira značenje. Dakle, Stanojević o konceptu govori na sljedeći način (Stanojević, 2013: 73):

„Koncept je profilirani dio domene, a domenom se smatra bilo koja struktura u našem umu koja služi kao osnovica za razumijevanje bilo koje druge strukture.“

Utvrđit ćemo i konkretno značenje izvorne i ciljne domene. Pomoću izvorne domene obavlja se preslikavanje koncepta na ciljnu domenu. Profiliranje se tumači kao proces biranja istaknutoga dijela određene domene. Kada se koncept s izvorne domene preslikava na ciljnu domenu, to nazivamo preslikavanje u konceptualnoj metafori. Nadalje, pretapanje je način nastajanja primarnih konceptualnih metafora. Kao što je i istaknuto u prethodnome ulomku, treba objasniti važnost metonimije. Metonimija je veoma važan element u svakom proučavanju metafore. I metonimija je kao i svi ostali elementi važna kada je u pitanju konstruiranje značenja. Metafora i metonimija su jezični, ali i konceptualni modeli. Metonimija je element koji se temelji na proučavanju bliskosti dviju povezanih pojava ili stvari. Ponekad je teško razlučiti radi li se o metafori ili metonimiji zato što mnogo metafora u svojoj osnovi sadrži metonimiju. Mnogi tvrde da je metonimija ključna za profiliranje. Ponekad je profiliranje zapravo metonimijski proces. Kada konceptualna metafora u sebi sadrži i konceptualnu metonimiju, tada dolazi do teškoća pri određivanju metafore i metonimije.

Važan element u konstruiranju značenja je kontekst. Ritchie tvrdi da jedan izraz koji se nalazi između dva različita konteksta može sadržavati i dva potpuno različita značenja. Nadalje, tvrdi da nekom jezičnom izrazu nije polazna konceptualna metafora, nego da

različita značenja nastaju samo iz konteksta koji pokreće poveznice između dva različita pojma (Ritchie, 2015: 7). Postoji i suprotna tvrdnja koja govori da jezičnim metaforama prethode konceptualne metafore. U određenim situacijama i primjerima kontekst određuje koje će konceptualne metafore biti upotrijebljene u proizvodnji značenja. Ponekad bez poznavanja koncepata ne bi bilo sasvim jasno zašto je upotrijebljen određeni metaforički izraz. Bez koncepata i konceptualnih metafora bilo bi veoma teško odrediti značenje jezičnoga izraza.

Govoreći o konceptualnoj metafori nemoguće je ne spomenuti kontekst i kulturu. Kontekst nam je veoma važan za izgradnju značenja. Proučavajući antropološku metaforu inteligencije Sternberg navodi četiri vrste konteksta, a od toga ekološki i eksperijentalistički kontekst pomnije objašnjava (Sternberg, 1990: 222). Nadalje, ekološki kontekst je sve ono što nam obilježava život, točnije mjesto rođenja, odgoj i okolina u kojoj živimo. Eksperijentalistički kontekst nužno je povezan s konceptualnom metaforom jer je teorija konceptualne metafore zapravo utemeljena na eksperijentalizmu. Točnije, eksperijentalizam ljudsko iskustvo opisuje kao najvažniji dio ljudske spoznaje. Nadalje, kultura i konceptualna metafora se također podudaraju. Kultura je kompletan proizvod ljudskoga djelovanja i sustav koji predodređuje daljnje ljudsko djelovanje i ponašanje. Nije teško zaključiti da su kultura i konceptualna metafora isprepleteni elementi. Konceptualna metafora je uobličen kulturni proizvod koji utječe na daljnje konstruiranje i razumijevanje svijeta oko sebe.

Konceptualna metafora jedan je od temeljnih spoznajnih modela koji se učestalo javlja u razgovornome stilu jezika (svakodnevni govor). Lakoff i Johnson tvrde da je dio svakodnevnoga govora i jezika metaforičan, dok su metaforička značenja rezultati konceptualnih metaforičkih preslikavanja koja proizlaze iz našeg utjelovljenoga iskustva (Lakoff i Johnson, 2015: 216). Ova dva autora govore o tome da je eksperijentalistički model najbolji za proučavanje konceptualne metafore. Takav model izdvaja ljudsko iskustvo kao glavno mjerilo. Smatraju da ljudi imaju urođene modele kategorizacije. Nadalje, čovjek urođene modele kategorizacije tijekom života nadograđuje kulturnim i individualnim iskustvom, a upravo svi ovi elementi određuju čovjeka i njegovo djelovanje. Lakoff i Johnson konceptualnu metaforu smatraju sistematičnom pojavom. Za kraj, konceptualna metafora povezana je s kontekstom, kulturom i ljudskim iskustvom te nam spoj svih ovih elemenata daje metaforu koju čujemo u svakodnevnome govoru.

4.2. Metonimija – kognitivnolingvistički pristup

Svakako treba istaknuti i odnos metonimije i metafore. U primjerima koje ćemo analizirati u ovome radu uočava se prisutnost opće konceptualne metonimije i prisutnost konceptualne metonimije kao motivacijskoga sustava prilikom uspostave metaforičkoga odnosa. Metonimija je produktivni mehanizam. Nadalje, Jakobson metaforu i metonimiju tumači kao pojavnosti koje su dio ljudskoga uma, a takvo tumačenje prihvatila je i kognitivna lingvistika (Raffaelli, 2015: 177). On metaforu i metonimiju definira kao dva pola čovjekova ponašanja (Jakobson, 1963: 61-67), dok kognitivni lingvisti takvo tumačenje smatraju vizionarskim tumačenjem metafore i metonimije⁴. Jakobson na zanimljiv način pojašnjava elemente bliskosti i sličnosti. On element sličnosti naziva poremećajem sličnosti, a drugi poremećajem bliskosti. Metaforu je povezao s paradigmatiskim ustrojem jezika, a sukladno tomu, metonimiju je povezao sa sintagmatskim odnosima. Dakle, metafora spaja jezične elemente koji su slični, a metonimija one koji su bliski. Ujedno je metafora paradigmatiski povezana, a metonimija sintagmatski (Jakobson: 1963: 61-67).

U ovome radu teorijski dio za analizu primjera jest kognitivnolingvistički pristup metonimiji. Važno obilježje kognitivne lingvistike je povezanost jezika i kognitivnih procesa, a u kognitivne procese svrstavamo mišljenja, predočavanja, zaključivanja, metaforička ili metonimijska preslikavanja (Lakoff i Johnson 1980; Lakoff 1987; Langacker 1987, 1991; Johnson 1987; Lakoff i Turner 1989; Žic Fuchs 1991; Taylor 2003). Predočavanje je jedna od glavnih kognitivnih sposobnosti. Predočavanje se opisuje kao preslikavanje jednog pojma na drugi pojam, dok su metafora i metonimija njezini aspekti (Lakoff i Turner 1989).

Našim svakodnevnim jezikom koordiniraju opći kognitivni procesi. Takve jezične realizacije prikazuju načine na koje ljudski konceptualni sustav djeluje. Govoreći o kognitivnoj lingvistici podrazumijevamo da se duboke strukture ostvaruju u nekim jezičnim izrazima. Sve ostvarene rečenice i izjave su zapravo izrazi konceptualnih metonimija i metafora (Stockwell 2000).

⁴ Dirven i Poring u knjigu *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* (2003) uključuju Jakobsonov rad o metafori i metonimiji iz 1956. ističući ga kao nezaobilaznoga za razumijevanje metafore i metonimije, ne samo kao jezičnih nego i kao mentalnih pojavnosti (preuzeto: Raffaelli, 2015: 177-178).

Pomoću domena možemo odrediti radi li se o metafori ili metonimiji. Domene moraju biti odvojene prema klasifikaciji koja je dominantna u nekoj kulturi. Međutim, ljudi često izgovaraju metaforičke i metonimijske oblike a da toga nisu ni svjesni. Upravo zbog ovakvih situacija predložena je definicija metonimije prema kojoj metonimija predstavlja preslikavanje jedne konceptualne domene na drugu konceptualnu domenu, točnije s ishodišta do cilja. Ishodište i cilj nalaze se u istoj funkcionalnoj domeni i povezani su pragmatičkom funkcijom te je cilj mentalno aktivan (Barcelona, 2003: 246). Točnije, *oči* i *čelo* nalaze se u istome idealiziranome kognitivnom modelu *lice*. No, jedno ne može poslužiti kao metonimijsko ishodište drugome zato što nisu isprepleteni pragmatičkom funkcijom. Barcelona metonimiju definira kao kognitivni mehanizam onda kada se jedna iskustvena domena djelomično shvaća preko neke druge iskustvene domene pripojene u istu iskustvenu domenu (Barcelona, 2003: 215). Metonimija predstavlja proces isticanja jedne poddomene u zajedničkoj domeni. Kada se odvija preslikavanje ishodišne domene na ciljnu domenu, takva domena je polovično konceptualizirana preslikavanjem ishodišne domene na ciljnu, dok je ishodišna domena priključena u istu zajedničku domenu. Barcelona ističe da je metonimija jedan tip preslikavanja. Kod metonimije projekcija ishodišta izaziva mentalnu reakciju cilja, i tada se odvija preslikavanje. Metonimija se ne javlja samo u obliku isticanja ili aktivacije domene ili poddomene već i kao preslikavanje. Govoreći o metonimijskim preslikavanjima mislimo na to da ona nisu proizvoljna.

Nadalje, motiviranost kod konceptualnih metafora je najvažnije konceptualno ograničenje, a iz takvoga ograničenja proizlazi djelomično preslikavanje. Integrirani pristup ne pretjeruje u naglašavanju kulture i utjelovljenja, on ta dva čimbenika promatra zajedno u međudjelovanju, što znači da oba utječu na varijacije i univerzalnost konceptualnih metafora. U prethodnim odlomcima prepoznali smo funkciju metafore koja je u stalnoj interakciji s metonimijom na razini jezičnih izraza, ali i na razini motiviranosti. U već spomenutome integriranome pristupu oslikava se metonimijska narav motiviranosti metafora, a to omogućava prirodno objašnjenje središnjih preslikavanja i načela nepromjenjivosti (Stanojević, 2009: 356).

Metonimija je neizostavna pojava u razmatranju metafore. Svi spomenuti elementi u radu tiču se konstruiranja značenja. Također, kao što je već istaknuto, i metonimija je konceptualni model. Već nam je poznato da se metonimija izgrađuje pri uočavanju bliskosti između dviju povezanih stvari. Metafore u svojoj srži često

posjeduju i metonimiju, ali o tome će se nešto više reći u posljednjem poglavlju (interakcija metafore i metonimije). Profiliranje je veoma važno kada je u pitanju metonimijski proces. Profiliranje je proces u kojem ističemo dio određene domene. U izraz *On je lice s naslovnice* govorimo o konceptualnoj metafori koja u svojoj srži posjeduje konceptualnu metonimiju. Kada kažemo da je netko *lice s naslovnice*, tada unutar prisutne metafore osobu poimamo kao dio tijela, točnije kao *lice*. U ovome primjeru dolazi do metonimijskoga preslikavanja. *Lice s naslovnice* je konceptualna metonimija DIO ZA CJELINU. To možemo pojasniti na sljedeći način: *Lice* je dio ljudskoga tijela, odnosno glave. U ovome slučaju glava je bazni dio tijela, dok je na glavi istaknuto lice. Glava je središte pažnje te zbog toga i glavu i lice stavljamo u koncept istaknutih dijelova tijela. Tada je lice koncept, a istaknuti dio domene je glava, a kada je glava dio domene tijela, onda je tijelo dio domene OSOBA. Ljudi se često koriste ovakvim konceptualnim metonimijama kako bi sakrili poneke elemente ljudske osobnosti. Na kraju, skrivene elemente svedu na jednu osobinu.

Kövecses i Radden govore o motiviranosti metafore na temelju metonimije i načina na koje se može uklopiti u integrirani model. Metonimija je spoznajni proces u kojem jedan konceptualni entitet, tj. prijenosnik omogućava umni pristup drugome konceptualnome entitetu unutar iste domene ili idealiziranoga kognitivnoga modela i metafore. Takve dvije pojave su veoma bliske, a njihova glavna razlika je u tome je li riječ o odnosu unutar jedne domene (metonimija) ili između dviju domena (metafora) (Kövecses i Radden, 1998: 39). Upravo takva bliskost se može primijetiti u raznim jezičnim izrazima, neki lingvisti smatraju da je ona rezultat metonimijske motiviranosti metafore. Ponekad nije lako odrediti radi li se o slučaju konceptualne metafore ili konceptualne metonimije, to možemo vidjeti u sljedećem primjeru: *U mom srcu, tamo suzama nema mjesta*. U ovome primjeru *srce* predstavlja SPREMNIK ZA OSJEĆAJE, a riječ *suz* se referira na metonimiju za *žalost* ili *tugu*. Ipak, *srce* predstavlja i metonimiju za čovjeka koji osjeća. Točnije, *srce* predstavlja *osjećaje*, a *suz* se odnose na osjećaj *tuge*. U ovome slučaju *srce* predstavlja *čovjeka*. Iz ovoga primjera razvidno je da u jednoj rečenici imamo prožetu konceptualnu metaforu i metonimiju. Goossens i Radden su zaključili da je ponekad vrlo teško razdvojiti metaforu od metonimije u jezičnim izrazima, a njihov zaključak vidljiv je i u primjeru koji je gore naveden. Goossen je prvi primijetio takav odnos te je osmislio naziv *metaftonimija* za povezanost odnosa konceptualne metafore i metonimije. Odnosom metonimije kao dijela

metaforičkoga izvora i cilja kasnije su se bavili i Ruiz de Mendoza Ibáñez (2003, 121–124) te Radden (2003). Radden tvrdi da je metafora zasnovana na metonimiji zapravo preslikavanje između dviju konceptualnih domena koje su sažete u jednoj konceptualnoj domeni ili se mogu svesti na jednu konceptualnu domenu (Radden, 2003: 93). Razlikuje četiri vrste takvih metafora: metafore kod kojih je izgrađena zajednička iskustvena osnova dviju domena, one koje su povezane implikacijama tijekom komunikacije te one kod kojih je veza izgrađena na strukturi kategorija i na kraju one kod kojih je veza utemeljena na modelu kulture (Radden, 2003: 95-105).

Na kraju ovoga poglavlja važno je istaknuti da metonimija često koristi elemente generaliziranja i preslikavanja na odgovarajući jezik ili stil. Metonimija je sinkronijski prisutna te se njome učestalo koristimo onda kada želimo ekonomičnije i jednostavnije reći ono što smo naumili.

II. Istraživanje

5. Kompleksnost istraživanja konceptualne metafore

Postoje razni načini istraživanja konceptualnih metafora. Nemoguće je odrediti koji je način istraživanja konceptualnih metafora najbolji. Na temelju istraživanja jedne razine dolazimo do zaključaka u drugoj razini. Bavljenje konceptualnom metaforom razvilo se na temelju jezičnih zaključaka (Stanojević, 2013:129).

Stanojević se u svojoj *Konceptualnoj metafori* zalaže za povezivanje gramatičkih i korpusnih metoda i za jasno određivanje kriterija metaforičnosti. *"Na općenitijoj razini zalažemo se za kombiniranje različitih tekstualnih pristupa, kao i za kombiniranje tekstualnih s netekstualnim metodama radi postizanja čim pouzdanijih rezultata. Podatke valja tumačiti na temelju interakcijskih (intersubjektivnih) utjelovljenih znanja, koje pokušavamo rekonstruirati iz primarnih (tekstualnih) i sekundarnih (netekstualnih) podataka. Takva omogućuje nam kasniju operacionalizaciju za, primjerice, psiholingvistička i/ili neurolingvistička istraživanja. Podatke valja tumačiti u skladu s našim znanjima o ukotvljenoj spoznaji, što će omogućiti da mogu poslužiti kao temelj za druga istraživanja"* (Stanojević, 2015: 130).

Zaključke treba temeljiti na saznanjima o ljudskoj spoznaji. Ako prihvatimo da su konceptualne metafore dio i našega mišljenja, onda činjenice o konceptualnim metaforama trebamo izvlačiti i iz istraživanja našega uma, a ne samo iz tekstualnih istraživanja. Točnije, tekstualna istraživanja se moraju ispreplesti i sa znanjima o povijesti i kulturi. Dobro istraživanje mora se temeljiti i na činjenicama koje crpimo iz stalne uporabe. Činjenice se ne mogu temeljiti samo na spoznaji našega uma i intuiciji. Kognitivna lingvistika je zapravo uporabni model, što nam daje na znanje da podatke trebamo crpiti i iz korpusa. U daljnjoj analizi primjera iz djela *Ciganin, ali najljepši* pokušat će se obuhvatiti mnogo podataka na jednostavan i precizan način. U ovakvim istraživanjima podaci su većinom proizvod intuicije. *"Važan zaokret u istraživanju konceptualnih metafora donose istraživanja koja se konceptualnim metaforama bave na temelju podataka koji nisu konstruirani. Takva istraživanja dolaze prvenstveno iz različitih domena istraživanja diskursa, a takvi su i različiti korpusni pristupi, npr. radovi Alice Deignan, Anatola Stefanowitscha i drugih. Tek se tu kognitivna semantika doista okrenula uporabi, oživotvorivši uporabni model. U tim istraživanjima jezični materijal za analizu je neki tekst, dio diskursa, književno djelo ili veliki broj rečenica iz korpusa"* (Stanojević, 2015: 132-133).

6. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je prikazati konceptualne metafore koje upućuju na raznolikost izraza unutar odabranoga korpusa. Nadalje, odabir korpusa bio je samovoljan, a proizašao je iz zainteresiranost za romane Kristiana Novaka, a posebno za roman *Ciganin, ali najljepši*. Iščitavajući roman, uz zainteresiranost za konceptualnu metaforu, zaključila sam da je ovaj roman plodno područje za izvlačenje i istraživanje konceptualne metafore. Roman ima tristo devedeset dvije stranice te smatram da je sasvim dovoljan obujam korpusa za ovakav način istraživanja. Roman pruža raznovrsnost stilova te može pružiti odgovarajuće i kvalitetne rezultate istraživanja konceptualne metafore kao jezične i kulturološke pojave. U ovakvome obliku istraživanja postoje ograničenja. Ovakva vrsta rada ne omogućuje istraživanje svih metaforičkih izraza, zato su izabrani najbolji primjeri koji su poslužili svrsi ovoga istraživanja.

6. 1. Metoda istraživanja

Konceptualna metafora u ovome radu istraživat će se prema predlošku Stanojevića (Stanojević, 2013: 133). Kao što je već spomenuto, Stanojević u svojoj knjizi *Konceptualna metafora* iz 2013. godine navodi dva načina prikupljanja podataka prije provođenja analize:

1. Diskurzivni pristup
2. Korpusni pristup

U ovome radu koristiti ćemo se diskurzivnim pristupom. Prikupljanje podataka i analiziranje odrađeno je na način da smo iščitavajući roman izvlačili metaforičke izraze i metafore. Dok su se prikupljali podaci za analizu, pronađeno je mnoštvo metafora pa smo pretpostavili koji metaforički izraz upućuje na koje metaforičko značenje. Pomoću metaforičkoga izraza i metaforičkoga značenja odredili smo i konceptualnu metaforu. Pri određivanju konceptualne metafore oslanjali smo se na vlastito znanje i iskustvo. Uz ovakav pristup mogu se primijetiti i implicitne metafore, točnije one u kojima izvorna domena nije eksplicitna.

6.2. Konceptualne metafore u romanu *Ciganin, ali najljepši*

Roman obiluje metaforičkim izrazima i metaforama pomoću kojih smo odredili konceptualne metafore. U narednim poglavljima prikazat će se analize konceptualnih metafora: ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, UMIRANJE JE ŽIVOTINJA, ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE, LJUBAV JE VATRA i TIJELO JE SPREMNIK.

6.3. Konceptualna metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA

Nekoliko pronađenih metafora u korpusu spada pod konceptualnu metaforu ČOVJEK JE ŽIVOTINJA. Jezik kojim se služimo odraz je našeg konceptualnoga sistema, a u konceptualnome sistemu nalazimo tragove kulture i iskustva. Kao što je u prethodim poglavljima spomenuto, kulturološki elementi su neizostavni pri proučavanju konceptualne metafore. U ljudskoj prirodi je poznato da se razne pojave razumijevaju direktno kroz osobine koje pripadaju čovjeku. Ljude često uspoređujemo sa životinjama jer dijele neke slične karakteristike ponašanja, a u istome trenu čovjek je često u neposrednom kontaktu sa životinjama. Čovjek razumije životinjsko ponašanje, a često puta nas životinjska ponašanja asociraju na ljudska. Svaka životinja ima karakteristično ponašanje koje se razlikuje od ljudskoga ponašanja. Svima je poznato da životinje nemaju razum i moralni osjećaj. Životinje imaju instinkte. Na primjer, vuk nije opasan niti grub u ljudskome smislu riječi, ali upravo ta grubost dolazi iz ponašanja koje se aktivira samo u određenim situacijama, na primjer kada je vuk napadnut.

Metafora velikoga lanca traži od nas da razumijemo ljudsko ponašanje kao da je životinjsko. Upravo tako dolazi do konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA. To je ujedno i zoomorfna metafora, kakvu je definirao Ullmann. Pomoću znanja o svijetu razabiremo opće kulturne modele uvriježenih tipova ponašanja (odnos prema stvarima i bićima). Hijerarhijski ustrojen kulturni model lanca bića poznat je po tome da se na vrhu te ljestvice nalaze ljudi upravo zato što specifičnim ljudskim osobinama pridružuju i značajke životinjskih i biljnih kategorija. Lakoff i Turner govore o *Teoriji Velikoga lanca bića*, ona podrazumijeva osnovni model po kojem se bića i njihove osobine stupnjuju kao niža ili viša bića (Lakoff i Turner, 1989: 166). Teorija velikoga lanca sastoji se od dva temeljna tipa, a to su: osnovni i prošireni. Osnovni se usmjerava na odnos čovjeka i nižih oblika postojanja, dok prošireni tip svoje gledište usmjerava na odnos čovjeka i društva (Lakoff i Turner, 1989: 167). Hijerarhijski gledano, najniži

stupanj i dno ljestvice zauzimaju prirodne fizičke stvari i pojave. Stupanj više zauzimaju složeni objekti koji posjeduju sastavna svojstva te su razlog funkcionalnom ponašanju. Sljedeće mjesto zauzimaju biljke koje odlikuje biološko ponašanje pomoću bioloških svojstava. Životinje karakterizira instinktivno ponašanje, a upravo kod životinja instinktivna svojstva povezuju instinktivno ponašanje. Ljudi se nalaze na vrhu ljestvice te posjeduju svojstva *višega reda* i ponašanje *višega reda*. Govoreći o višem i nižem redu jasno možemo istaknuti da se status čovjeka promatra kroz životinje i životinjske osobine, na primjer ljudski karakter i ponašanje u okvirima krave, majmuna ili konja.

Konceptualnu metaforu možemo izraziti samo pomoću jezika. Metafore poput onih koje će se istaknuti u daljnjem tekstu privlače negativno konotativno značenje. Lakoff i Johnson tvrde da se preslikavanje odvija djelomično. U ovakvome načinu preslikavanja ne preslikavaju se sve osobine određene životinje, nego samo one osobine koje su važne u tom određenome trenutku i kontekstu. Životinje posjeduju naslijeđena ponašanja koja dolaze do izražaja u određenim situacijama, a ljudi takva ponašanja konceptualiziraju kao ljudska. Dakle, ne dolazi do nejasnoća kada se istovremeno povezuju ljudske i životinjske osobine.

U nastavku se analiziraju primjeri koji su pronađeni u romanu *Ciganin, ali najljepši*.

- (1) *Što dalje od njih, što dalje, to manje **životinja**, više čovjek* (Novak, 2016: 174)
- (2) *Jesam ti reko da me ti ne zanimaš? – vikne. – Gubi se, **pseto**.* (Novak, 2016: 367).
- (3) *...kada oni imaju više para od mene, zašto igram **pseto** Hrvatima* (Novak, 2016: 350).
- (4) ***Crkni**. Ti i Hamer i svi nek **crknu*** (Novak, 2016: 368).
- (5) *I da je bilo što za ukrasti, radije bih **crko*** (Novak, 2016: 280).
- (6) *Slušam ga i teško mi u želucu i glavi, pa izađe **pauk** i zaveže čvor na nogu stolice* (Novak, 2016: 201).
- (7) *...**njuškao** je po tuđim stvarima* (Novak, 2016: 50).
- (8) *Fanika se ubacila **cvrkutanjem*** (Novak, 2016: 53).

(9) *Mislili smo samo o gladi i kada bismo naišli na nešto preko dana, **žderali smo**...*
(Novak, 2016: 88).

(10) *Jedan ga je i odgurnuo pa je potpuno izgubio živce, počeo psovati Turke na farsiju i arapskom. – Meluun turki! Đaniš turki! – Prokleti Turci, turske **svinje*** (Novak, 2016:91).

(11) *...brzo se **razmnožavaju**, jedu sve, šire zaraze, ne pitaju kamo smiju ući* (Novak, 2016: 98).

(12) *Neki tvrde da je vikala kako je dosta toga da Cigani samo loču i **kote se kao štakori*** (Novak, 2016: 19).

(13) *Denis mi ne da da priđem, neprestano se zabijam u njega i lupam ga šakama po licu i po prsima, ali se sve jednostavno odbija od njega... Kao da smiruje **prasicu u svinjcu*** (Novak, 2016: 101).

(14) *Prvo malo jašu slijepi, pa Dawnova, pa djeca **leptiri**. Sad Romi.* (Novak, 2016)

(15) *Nije mi jasno provjerava li samo kakva smo **stoka** mi što živimo ovdje ili misli ozbiljno* (Novak, 2016: 124).

(16) *Tri **vrane** sviraju bubanj, trubu i harmoniku* (Novak, 2016: 147).

(17) *Pustite me, došlo bu mu veliki **pauk**... Nisu znali za **dječaka – pauka** koji mu u snovima plete mrežu preko kreveta* (Novak, 2016: 149).

(18) *Treba ti priznati, imaš **njušku*** (Novak, 2016: 176).

(19) *Tu su se odškrinula jedna mala vrata i kroz njih je odmah ušlo nekoliko **životinjica** koje su me hladnim **njuškama** bole u truhu... Stanari u meni proviruju kroz svoje prozore, brzo ih zatvaraju, gase svjetla* (Novak, 2016: 150).

(20) *Sprej koji išpricaš u krpu pa gurneš **njušku** u tu krpu, udišeš duboko* (Novak, 2016: 311)

(21) *Bila jednom ja koja nisam tolika **kukavica*** (Novak, 2016: 187).

(22) *Malo mramora, malo kože, malo **geparda** i krzna* (Novak, 2016: 212).

(23) *I taj netko još hoda okolo i **vreba** kojeg će sljedećeg Roma zaklati "Roma", tako je rekao* (Novak, 2016: 212).

(24) Moj **pauk** iziđe od tog nemira i zaveže me za štrik, tamo ti je čvor (Novak, 2016: 220).

(25) Dobacio mi jedan dječak da ima doma **ščavu za svinje**, nek dođem ako sam gladan (Novak, 2016: 220).

(26) Udario sam ga ravno u nos, **surla** se rascvjetala (Novak, 2016: 220).

(27) Nije se trudio naučiti bajaški, znao samo par riječi, govorio da nema želje naučiti jezik s kojim može divaniti samo s nama i **psima** (Novak, 2016: 224).

(28) Nema više odojka, nema više kaj bute pili. Jebite se, gradski **štakori** (Novak, 2016: 254).

(29) U ostalom se pretvaro u nešto što ne smijem ni **životinjom** nazvat (Novak, 2016: 267).

(30) Došo čovjek kojeg su zvali Dardariku, po hrvatski **jež**, i njegov najstariji sin Zdenko, ugovoriti vjenčanje (Novak, 2016: 279).

(31) Izato što me Sabolščaka bilo manje strah od Đinjca. **Kukavica**, ajaj (Novak, 2016: 295).

(32) Prokleta **životinja**. Bio je zao kad je otišo, a vratio se **divlji** (Novak, 2016: 298).

(33) Dokaz da su nama policajcima sve nacionalnosti iste. Može biti prokleti **čudnovati kljunaš**, mi ćemo biti jednako neuspješni (Novak, 2016: 308).

(34) Sjedio je na svojim stepenicama i pušio. Malo, pospano, očerupano **pile** od devedeset godina (Novak, 2016: 30).

(35) Nagrabio se para, a posto toliko lijen da su mu **smrdljivci** šetali po gradu, počeli prositi (Novak, 2016: 349).

(36) Padolek je **gnjida**, ali mu moram dati za praf (Novak, 2016: 320).

Sljedeći primjer je primjer konceptualne metafore LJUDI SU BILJKE. U primjeru (37) čovjek se povezuje s osobinom biljke, točnije biljke raspoznavamo po *sortama* (vrstama).

(37) Samo govori kako smo nezahvalni, mislimo da smo nešto posebno, poznaje on tu **sortu** (Novak, 2016: 276).

Isto tako, u sljedeća dva primjera vidljive su konceptualne metafore: DOM JE JAZBINA.

(38) *Cijeloga tog vikenda izašla sam iz jazbine samo dva puta...* (Novak, 2016: 40).

(39) *Popela sam se u svoju jazbinu* (Novak, 2016: 43).

Gore navedeni primjeri prikazuju konceptualne metafore LJUDI SU ŽIVOTINJE. Metafora je ostvarena pomoću osobina koje obilježavaju životinje (*životinja, pseto, pas, crkni, jazbina, njuškao, cvrkutanje, rikala, žderali, svinje, štakori, razmnožavaju, prasica, svinjac, leptiri, vrane, pauk, njuškama, kukavica*). Životinja poput psa i način umiranja poput *crkni*, razmjerno su na nižoj razini u odnosu na ljude na hijerarhijskoj ljestvici. U većini slučajeva kada želimo umanjiti vrijednost neke osobe, onda je uspoređujemo sa životinjama. Prvo je došlo do preslikavanja ljudskih osobina na vrstu i osobine životinje. U primjerima (2) i (3) pas je opisan kao jadno, plašljivo, čedno i bezvrijedno stvorenje, u tome smislu da se pas ostavlja i tjera. Prisjetimo se da pas nije inherentno bezvrijedan i plašljiv, a i veličina pasa je manja od čovjeka, takve osobine pridodajemo čovjeku. Konceptualna metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE ostvarena je u spomenutim primjerima (2) i (3) kao metafora *ljudi su psi* te daljnjom metaforom *čovjek je poslušan* kao pas te uviđamo osobine dvostrukoga pretapanja (Lakoff i Turner, 1989: 95). Takve osobine su upečatljive jer su proizašle iz ljudske interakcije s mišem, a onda su i konceptualizirane. Pas se u hrvatskome jeziku veže uz brojna negativna i pejorativna značenja (Visković, 1996: 38). Govoreći o psima u ovome kontekstu možemo uvidjeti da se psa često utjelovljuje kao junaka ili kao biće koje je prokleo sam Bog (što je specifično za Islam) (Chevalier i Gheerbrant, 2007: 512). Visković tvrdi da je pas simbolički dvoznačan jer je ujedno plemenit i zaštićen onda kada je vjeran vlasniku, a progonjen kada više nije discipliniran i vjeran svome gospodaru (Visković, 1996: 144). Naravno, pas se ne tretira jednako u svim kulturama. U rečenicama (2) i (3) istaknute su konceptualne integracije ljudi i pasa. Ulogu koji ima pas kao okosnica u metaforičkome izrazu ljudi su životinje predstavlja ljudsko iskustvo koje je usko vezano oko životinje, konkretnije psa, kao na primjer: pas je čuvar, pas je čovjekov najbolji prijatelj, hod na četiri noge, njuška i slično. Nasuprot psu, čovjek je dominantniji i nalazi se na vrhu hijerarhijske ljestvice. Čovjek je osovljen na dvije noge te posjeduje moć razuma, a ne nagona. Nadalje, čovjek i životinja srodni su po smještaju i uvjetovanosti u svijetu, na temelju nagona, komunikacije, ekološkoj ugroženosti, boli i patnji (Visković, 2009: 53). Vjerni i spremni služiti vlasniku, psi su,

naravno uz konja, najučestalije i najvažnije materijalno i simboličko sredstvo (Visković, 1996: 139). Govoreći o životinjskome lancu, uglavnom se moćni ljudi prezentiraju kao mudre, agresivne, odlučne ili plemenite životinje (lavovi, vukovi, tigrovi, orlovi), a obični ljudi (puk) povezuju se kao uplašena i glupa stoka ili kao pokorne sluge poput magaraca ili pasa.

Rijetko o ljudima govorima u pozitivnome smislu kada ih povezujemo i uspoređivanje sa životinjama, a to nam dokazuje i metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE. Često se u ovakvim metaforama koriste izrazi koji inače pripadaju životinjskome svijetu, na primjer: *crkni, krepāt ili cvilež*. Tomu u prilog idu i primjeri koje smo pronašli u romanu Ciganin, ali najljepši:

(40) ...*radije ću krepāt nego svog brata uvaliti u govna.* (Novak, 2016: 238).

(41) *Kad mi je jedan iz A razreda bacio torbu pod noge, skoro sam pao, pa sam mu psovo mater, reko mu neka crkne, krenem na njega, ali me ova iz hrvatskog odvukla u razred.* (Novak, 2016: 241).

(42) *Iz Jasmina izlazi samo nekakav cvilež, nitko mu se ne usudi prići* (Novak, 2016: 250).

Kroz čitav roman dominiraju koncepti utemeljeni na čovjeku i životinji. Spomenuti koncepti uglavnom se povezuju sa psom, stokom, svinjama i njihovim osobinama, točnije poredba nam služi za stvaranje metafore. Spomenuto pretapanje životinjskih i ljudskih osobina najčešće je vidljivo u preslikavanju osobina, kretnji i dijelova životinjskoga tijela. Onda dolazi do preklapanja tih sličnosti i do kreiranja kako jezičnih tako i konceptualnih metafora.

6. 4. Konceptualna metafora UMIRANJE JE ŽIVOTINJA

U ovome poglavlju prvo će se predstaviti podjela najzastupljenijih pojmovnih metafora smrti prema tipu izvorne domene:

1. Fizički efekti smrti – vrlo je raširena pojmovna metafora SMRT JE SPAVANJE, ona se zasniva na sličnostima između osobe koja je mrtva i osobe koja spava. Kod ovakvih metafora značenjski prijenos je motiviran ljudskom težnjom onoga što nam nije poznato onim poznatim, kao npr.: ljudskim tijelom... (Stamać, 1983: 68).
2. Personifikacija se u ovome slučaju promatra kao vrsta metafore. Ona pridaje ljudska obilježja apstraktnim pojmovima (Stamać, 1983: 67).
3. Vrlo važan element je i religija i sustav vjerovanja. Inače, u slavenskim jezicima postoji mnoštvo izraza za smrt utemeljenih na vjerovanjima u judeo-kršćanskoj tradiciji, kao što je na primjer: vjerovanje u život poslije smrti. Postoje i druga sociokulturna vjerovanja koja određuju pojmovne metafore smrti.
4. Važni su i prostorni i vremenski elementi. Ovakve vrste metafore koje su vezane uz smrt često se zasnivaju na specijalnim izvornim domenama kao što su: SMRT JE ODLAZAK, SMRT JE POSLJEDNI ČAS...

Ovakva tipologija poslužit će nam pri analizi konceptualne metafore UMIRANJE JE ŽIVOTINJA. Tipologija pojmovnih metafora smrti u analiziranim jezicima prikazuje sklonost prema upotrebi eufemističkih metaforičkih izraza za smrt i umiranje u romanima hrvatske suvremene književnosti (Stamać, 1983: 67).

U ovome romanu glavni lik Sandi učestalo smrt zamišlja kao pauka o čijim nitima visi, pauk predstavlja metaforu za smrt. Cijeli roman prožet je metaforom pauka. Konceptualna metafora UMIRANJE JE ŽIVOTINJA zavidno je rasprostranjena u djelu jer se kroz djelo smrt prikazuje poput pauka koji plete mrežu. Razvoj takve metafore povezuje se s kršćanskim vjerovanjem u život poslije smrti te da svaki čovjek ostavlja svoje "čvorove" po ovome svijetu. Metafora UMIRANJE JE ŽIVOTINJA ostvaruje se u primjerima, poput: "*A moja je smrt, gle, običan pauk*" (Novak, 2016: 160). Unutar takvoga koncepta ŽIVOTINJA predstavlja bezvrijednost ljudskoga života, *smrt* se predstavlja kao običan *pauk*. Konceptualna metafora UMIRANJE JE ŽIVOTINJA nije jedna od učestalih konceptualnih metafora koje poznajemo kada je u pitanju smrt. Posebnost ove konceptualne metafore je u tome što je glavna metafora romana upravo

PAUK – životinja kojom je autor opisao život glavnoga lika, njegov put do smrti i umiranje, kao što se može primijetiti u sljedećim primjerima:

(43) *Moja je **smrt pauk**, znaš?*

(44) *A moja **smrt**, gle, običan **pauk**.* (Novak, 2016: 160).

(45) *...a Mirza uperio pištolj prema njemu. Pa prema meni. Pa kaže Tompi da uperi svoj prema meni. ... Moj **pauk** zaveže za željezničku prugu* (Novak, 2016: 310).

(46) *... pa ga **pauk** odjednom zaveže, na debelo* (Novak, 2016: 275).

(47) *Došlo je do kraja, potrošile se **niti**. A moje je da padnem, znaš* (Novak, 2016: 148).

(48) *Misle ovi moji da je smrt nekada bila čovjek, da je sablast ili crna kočija. A moja smrt, gle, **obični pauk**; kakve smrti drugi imaju to ne znam reći* (Novak, 2016).

U ovim primjerima vidimo konceptualnu metaforu UMIRANJE JE ŽIVOTINJA. Fizički efekti smrti u ovoj metafori zasnivali bi se na sličnosti paukove mreže i mrtve osobe. Paukova mreža podsjeća nas na nešto zapušteno i zaboravljeno, a takvo nešto može nas podsjećati na mrtvacu koji je zaboravljen.

(49) *Zbog toga prokletog **pauka** uvijek sam se **vraćo** istim **putem**.* (Novak, 2016).

Zapravo, pauk predstavlja svako mjesto koje je ostalo urezano u sjećanje glavnoga lika. Tako da, pauka možemo svrstati i u konceptualnu metaforu UMIRANJE JE PUTOVANJE. Većina je izraza integriranih u jeziku u tolikoj mjeri da je za prosječnoga govornika svaka metaforičnost teško vidljiva. Žive metafore podrazumijevaju metafore koje iznenađuju i za koje nema puno potvrda te su teško razumljive izvan konteksta i bez dodatnoga pojašnjenja (Karlič, 2018; 195).

Pauk, kao jedan od Sandijevih (glavni lik) strahova iz djetinjstva, preuzeo je metaforičku ulogu onoga koji ga prati prema smrti – na njegovim nitima živi žito koji se više ni ne može nazvati životom, ali nije ni smrt trajno rješenje. Potrebno je samo odvezati čvorove kojima su paukove niti privezane za one stvari i pojave koje su bile važne u njegovu životu, mjesta gdje je ostavio dio sebe. A o pauku govori sljedeće:

(50) *Ja svog **pauka** znam odavno, znam ga dobro* (Novak, 2016).

(51) *Ušo u mene kada smo, davno je bilo, spavali na podu. Kroz nos se popeo. Probudim se i **osjećam ga**, malo **ruje** po glavi, malo se **napije** tople krvi u srcu, pa na*

kraju **gnijezdi** u madežu, kako je mastan i bolan, evo ga na leđima. Otamo **ispušta** niti, **veže** čvorove za stvari, za ljude, ponekad tešku riječ (Novak, 2016).

Nadalje, u prethodnome primjeru krije se i konceptualna metafora LJUDSKO TIJELO JE SPEMNIK. Pauk se nalazi u ljudskome tijelu, a ljudsko tijelo u ovome slučaju predstavlja spremnik po kojem pauk ruje, pije, veže čvorove, gnijezdi, ispušta niti...

(52) *Zadnji **čvor odveži** kod mog tijela, Japica, moraš pronaći moje tijelo. Pusti ga neka padne, zapali ga, otkaçi me od svega s ovoga svijeta. Oslobodi me* (Novak, 2016: 370).

Glagoli za umiranje kod životinja pretočeni su na ljude te i oni spadaju pod konceptualnu metaforu, ranije navedenu, ČOVJEK JE ŽIVOTINJA. Umiranje je opisano i konceptualizirano načinima na koje umiru životinje pomoću izraza koji su karakteristični za životinjski svijet, poput: *krepati* ili *crknuti*.

(53) *...radije ću **krepat** nego svog brata uvaliti u govna.* (Novak, 2016: 238).

(54) *Kad mi je jedan iz A razreda bacio torbu pod noge, skoro sam pao, pa sam mu psovo mater, reko mu neka **crkne**, krenem na njega, ali me ova iz hrvatskog odvukla u razred.* (Novak, 2016: 241).

(55) ***Crkni.** Ti i Hamer i svi nek **crknu***(Novak, 2016: 368).

(56) *I da je bilo što za ukrasti, radije bih **crko*** (Novak, 2016: 280).

6. 5. Konceptualna metafora ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE

Svakodnevno koristimo metafore pomoću kojih život uspoređujemo s putovanjem. Takve metafore uobičajeni govornik ni ne primjećuje kao metafore, koristi ih s lakoćom. Konceptualne domene ŽIVLJENJE i PUTOVANJE imaju mnoštvo međusobnih korespondencija. Štoviše, i ovakvi izrazi ustaljeni su u jeziku u tolikoj mjeri da prosječan govornik ne primjećuje prisutnost metafore. Takve metafore često se javljaju u razgovornome stilu hrvatskoga jezika, a i u romanu *Ciganin, ali najljepši*:

(57) **Hodaš** tako jer nikada nisi saznao kako se do kraja **izađe** iz jame. (Novak, 2016: 161).

Ova rečenica je sasvim razumljiva za govornika. Zapravo označava težak način života u kojem nije bilo moguće pronaći rješenje, život koji se živi teško, te se konstantno "hoda" kroz život tražeći spas. Glagoli *hodaš* i *izađe* izražavaju kretanje kroz život (potraga). Izraz *nisi saznao kako se do kraja izađe iz jame* za posljedicu ima da netko konstanto traži spas, ali ga još nije pronašao. Ovdje možemo zaključiti da je traženje spasa u životu konceptualizirano kao vremensko i prostorno kretanje. Ovdje se može razmotriti i to zašto je traganje kroz život označeno kao negativno. Čovjek koji putuje (kroz život i traži izlaz i spas) ima određeni cilj, u ovome smislu cilj predstavlja pronalazak boljšeg života. Da bi došao do cilja, taj putnik treba prevaliti određenu udaljenost (vremensku i prostornu), a to pretpostavlja tijekom vremena i kretanje u prostoru. Ovaj primjer nas dovodi do zaključka da se kreće, ali teško spoznaje i dolazi do cilja.

(58) ... **uvijek istim putem**. (Novak, 2016: 161).

U primjeru (58) osoba uvijek ide istim putem koji je ne vodi do željene destinacije. Putovanje se često svodi na put, točnije put predstavlja putovanje. Točnije, za ostvarivanje nekoga cilja osoba je ponovo odabrala isti način koji je nikada nije zadovoljio i ostvario cilj. Može predstavljati tvrdoglavu osobu koja u životu uvijek radi po svome, iako zna da to možda nije dobro.

(59) *Krenuo si **krivim putem**, ovdje **se razilazimo** ti i ja* (Novak, 2016: 109).

Značenje rečenice veoma je lako odrediti. U ovoj rečenici susreću se dvije osobe, jedna je osoba za ostvarenje cilja odabrala jednu djelatnost, a druga osoba je odabrala drugu djelatnost (aktivnost). Obje osobe imaju isti cilj. Svaka djelatnost ima posljedicu

koja se odražava u ostvarenju cilja (dobar ili loš ishod). Osoba iz rečenice (63) odabrala je krivi put, tj. odabrala je djelatnost (aktivnost) koja je nije dovela do cilja. U rečenici prepoznamo strukturu konceptualne metafore ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE.

(60) ... **hodaš usko** ..., *po strani, paziš koga pogledaš u oči.* (Novak, 2016: 275).

Planiranje puta započinje određivanje destinacije, a kada se odredi destinacija, potrebno je pronaći put kojim ćemo doći do cilja. Izbor puta može biti dobar ili loš. Put koji odaberemo može nam se činiti kao najlakša solucija, ali ne mora nužno biti dobar. Često se događa da naizgled kraći i jednostavniji put bude "posut trnjem", možemo naići na krivine, prepreke i prijetnje. Primjer (60) iskazuje putnika koji korača životom izbjegavajući tuđe poglede, usko, neprimjetno... To je osoba koja proživljava kakav strah ili nesigurnost. U ovakvim metaforama je lako uočiti korespondencije između življenja i putovanja.

(61) *Kad je **smrt daleko**, tada se psuju...* (Novak, 2016: 160).

U ovome dijelu analize možemo prikazati i konceptualnu metaforu UMIRANJE JE UDALJENOST. Nadalje, smrt predstavlja kraj života pa se može pretpostaviti da se i ona, kao prirodna smrt, konceptualizira na sličan način kao i gore navedene metafore. U ovome primjeru govori se o smrti kao određenoj udaljenosti, koja nam se može približiti ili odaljiti. Smrt je konceptualizirana kao udaljenost u prostoru - ako nam se približi donosi smrt (umiranje).

(62) ...*ostani pod zemljom, **prokopaj si put** do tamo.* (Novak, 2016: 161).

Ovakve metafore uglavnom koristimo kada se nečega sramimo pa često možemo čuti: *propala sam u zemlju; zemljo, otvori se!; zakopala bih se tri metra ispod zemlje...* Kao i u ponekom prethodnom primjeru putovanje se često svodi na put, točnije put predstavlja putovanje. Prosječan govornik ovakvu metaforu (62) percipira kao dio života koji je ispunjen neugodnostima. Od takvih neugodnosti skrivamo se kopajući put pod zemljom. Kao što možemo vidjeti, način na koji konceptualiziramo življenje određen je koncepcijom putovanja.

(63) *Sve je to bilo **tapkanje** u mraku jer jedino što smo znali bilo je da Tompe nema.* (Novak, 2016).

U ovome primjeru *tapkanje* (kao oblik kretanja) predstavlja radnju bez svrhe (radnja koja ne ostvaruje cilj). Korespondencijom između domene življenja i putovanja,

izjednačavaju se poteškoće u životu i prepreke na putu, a pomoću toga omogućeno je razumijevanje ovakvih konceptualnih metafora.

(64) *Joja kaže da je sve **krenulo po krivu** kada je izgubio sat...* (Novak, 2016: 277).

(65) *Moglo je **krenuti na dobro**.* Novak, 2016: 281).

Metaforički izraz *sve je krenulo po krivu* može se poistovjetiti sa sintagmom *put u propast*. Laici ovakvu sintagmu razumijevaju kao loš period života. Označava odnos: posljedica – uzrok. Točnije, označava posljedično stanje prethodno učinjenih djela, radnji... Često se može čuti: *u životu mi je sve krenulo po krivu, od toga dana krenulo je po krivu...* U takvim primjerima prepoznamo strukturu metafore ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE, točnije kada obratimo pažnju na korespondenciju između dviju domena.

(66) *Druga polovica govorila da to **neće na dobro izaći**, jedno je kad gladan ukrade, a drugo je ovo* (Novak, 2016: 281).

(67) ***Izašlo je par reportaža** tome koliko košta da pobjegnu na zapad, koje su im opasnosti, kako se utapaju i iz kakvih mizernih situacija su prisiljeni bježati* (Novak, 2016: 384).

(68) *Svako malo **idu dnevnice*** Novak, 2016: 386).

(69) *Padolek više nije mogao sakriti koliko mu Bule **ide na jetra*** Novak, 2016: 254).

(70) ***Odlutao bi, pa se vraćao**, pa na najmanji potres opet **nestao*** (Novak, 2016: 255).

(71) *Mislim, samo ja i ti znamo da iz svega nitko nije mogao **izaći čist*** (Novak, 2016: 383).

(72) *...pokušavam **uči u njezinu glavu**, shvatiti kako je koju riječ mislila...* (Novak, 2016: 77).

Nadalje, u primjeru (72) javljaju nam se dvije konceptualne metafore: ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE i GLAVA JE SPREMNIK.

(73) *...ali **izgubljeni obraz** ne može se **vratiti*** (Novak, 2016: 185).

(74) *Opet **ode napredovanje**, osim ako se nekim čudom **dočekamo na noge*** (Novak, 2016: 181).

(75) **Savršenstvo postoji, bila sam tamo. Samo, kad se dođe do njega ono traje jedan tren. Nakon njega kreće polagani raspad** (Novak, 2016: 143).

U primjeru (75) javlja se više konceptualnih metafora: ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE (u ovome slučaju primarna konceptualna metafora), SAVRŠENSTVO JE MJESTO i SAVRŠENSTVO JE DOGAĐAJ.

(76) *Žene u trgovini su mi sve nešto **išle na ruku**, jedna me upozorila da su vakuumirane hrenovke bolje, a gotovo svatko tko je prošao pokraj kuće barem je kimnuo prema Sandiju* (Novak, 2016: 127).

(77) *Mislim da su mi se roditelji nakon smrti **naselili u glavi*** (Novak, 2016: 38).

(78) *I ti meni **ideš solit pamet*** (Novak, 2016).

(79) *... pokušavam **uči u njezinu glavu...*** (Novak, 2016: 77).

Primjeri (77), (78) i (79) pripadaju i konceptualnoj metafori GLAVA JE SPREMNIK. Ta konceptualna metafora učestala je pojava u romanu *Ciganin, ali najljepši*.

(80) *Tompo potpuno izokrenuo oči, **ušo u neko svoje ludilo** i krenuo na njih* (Novak, 2016: 243).

Također, i primjer (80) pripada konceptualnoj metafori GLAVA JE SPREMNIK, ali i konceptualnoj metafori PSIHIČKO STANJE JE U GLAVI.

Često u razgovorima možemo čuti: *odlično smo putovali, putovanje je dobro prošlo, cijeli put je dobro prošao...* Primjer (66) može se usporediti sa suprotnim primjerom: *dobro proći*. Kada smo odabrali dobar način za ostvarenje ciljeva te smo ostvarili zadani cilj, kažemo da smo *dobro prošli*. Izraz *to neće na dobro izaći* je negativno nastrojen za ostvarivanje određenoga cilja. I u ovome primjeru kada obratimo pažnju na korespondenciju između dvaju domena možemo prepoznati strukturu konceptualne metafore ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE. Putovanje može biti pozitivno ili negativno obojeno pri percipiranju konceptualne metafore.

(81) – *Uvijek imaš izbora. Kažeš da ga nemaš, ali to samo znači da si **izabrao da te sudbina gazi*** (Novak, 2016: 373).

(82) *...nisam ih ni tada mogao dobro promotriti jer je **jedina svjetlost dolazila od snijega i od rijeke*** (Novak, 2016: 375).

(83) O tome kako je **došlo do sukoba** – nitko nas nije pitao, niti smo mi imali ludu želju govoriti (Novak, 2016: 384).

(84) Sada mu se prvi put predstavljam, kažem da me dirnula njegova priča i da je po meni, odmah bi **otišao na slobodu** (Novak, 2016: 377).

(85) Milena Muriša rođena Lovrek, sedamdesetpeto godišta, udala se u Mihovljan, dvanaest godina u braku bez djece, prije godinu dana **bila pod istragom i dobila pedalu u banci** (Novak, 2016: 27).

(86) **Otišlo je selo u dubinu, ali nije otišlo bliže Sabolščaku** (Novak, 2016: 17).

(87) ... da je Mura pod zemljom **došla po svoje** (Novak, 2016: 12).

(88) Majka-Čoplek podsjeća me duboko u uhu da bih trebala svake subote ispeći kolače i da **plavo ne ide s crnim** (Novak, 2016: 38).

(89) **Moj je bijeg val koji neprestano obilazi svijet** (Novak, 2016: 56).

U navedenim metaforama konstruiranje i izgradnja života kao putovanja. U nekim metaforama ponuđena je metafora života kao kretanje, puta, hoda, odlaska, dolaska, izlaska, vraćanja... Sve su to zapravo elementi opće konceptualne metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE. Ova konceptualna metafora kreira metaforičke iskaze kako bi nam promijenila pogled na ono o čemu se u navedenim primjerima govori. U ovakvim primjerima vidimo da se metaforom svakodnevno koristimo razmjerno maštovito i kreativno te da se ne moramo nužno koristiti ustaljenim izrazima ako želimo nekome nešto objasniti na razumljiv način. Metafora je proces koji je sveprisutan u našim životima, ona se ne nalazi samo u jeziku nego i u djelovanju i mišljenju. Lakoff i Johnson dokazali su da je naš konceptualni sustav metaforičke naravi. Koncepti pomoću kojih mislimo i djelujemo strukturiraju i ono što percipiramo, doživljavamo i kako se odnosimo prema drugima. Lakoff i Johnson tvrde:

"... način na koji mislimo, ono što doživljavamo i ono što svaki dan činimo u mnogočemu pitanje metafore" (Lakoff i Johnson 2015: 3).

Zapravo, koncepti su metaforični i oni strukturiraju našu svakodnevicu. Nadalje, koncept ŽIVOT i konceptualna metafora ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE prisutni su u navedenim primjerima iz romana *Ciganin, ali najljepši* u ovome poglavlju. U navedenim primjerima iz romana govori se o životu u terminima putovanja. Sheme putovanja

preslikavaju se na shemu života na način da grade odgovarajuće sličnosti između strukture življenja i putovanja (Lakoff, 1992: 4). Ljudi posjeduju mogućnost shvaćanja života strukturiranoga pomoću vlastita znanja o putovanjima: "*iz izvornog područja putovanja u ciljno područje života*" (Čulić 2003: 117). Govoreći o metafori ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE moramo poznavati određene odnose koji postoje između koncepta ŽIVLJENJA i koncepta PUTOVANJA. Jedan od korespondentnih odnosa u ovome poglavlju je:

(90) *Moglo je krenuti na dobro.* (Novak, 2016: 281).

U ovome primjeru vidimo da je neki događaj opisan kao negativan. Određena situacija ili odnos mogli su biti korisniji, ugodniji ili smireniji. Takva situacija je u ovome slučaju opisana kao put prema nečemu dobrom ili boljem. Osoba ima osjećaj da je sve moglo krenuti na dobro, točnije sve je moglo biti u redu. Metafora života kao putovanja sveprisutna je u našoj kulturi, kao takva ostvaruje naše shvaćanje života. Glavni uvjet za razumijevanje takve metafore je dijeljenje istih konceptualnih metafora, točnije trebaju pripadati istomu jezičnome sustavu, a zapravo se u pozadini nalaze vremenom ustaljene metafore te se na temelju njih međusobno razumijemo. Ovakva konceptualna metafora nikako ne znači da život možemo tumačiti kao podvrstu putovanja ili da život izjednačavamo s putovanjem, tu se ipak radi o dvije različite stvari. Lakoff i Johnson tvrde da je koncept:

"ustrojen metaforički, aktivnost je ustrojena metaforički i, posljedično, metaforički je ustrojen i sam jezik " (Lakoff i Johnson 2015: 5).

Neki primjeri potvrde su da se prema životu odnosimo ne samo kao prema sistemu putovanja, točnije, naš konvencionalni način razgovora o življenju pretpostavlja metaforu koje smo rijetko kada svjesni. Kada govorimo o životu tu nema mjesta nečemu retoričnom ili poetičnom, život u tome smislu koristimo u doslovnome smislu. Nadalje, ovdje o metafori ne govorimo kao o figuri riječi, već o strukturi metaforičnih jezičnih izraza:

"*proces i ljudskoga mišljenja u velikoj mjeri metaforični*" (Lakoff i Johnson 2015: 5).

6. 6. Konceptualna metafora LJUBAV JE VATRA

Konceptualna metafora LJUBAV JE VATRA metaforički opisuje intenzitet ljubavi/zaljubljenosti kao toplinu vatre. Temperatura se metaforički odnosi na intenzitet, ako je temperatura viša, odmah je i intenzitet ljubavi veći, a ako je temperatura niža, onda je i ljubav manja. Riječ je o razmjerno plodnoj konceptualnoj metafori (Stanojević, 2008: 219.220).

Metafora LJUBAV JE VATRA povezana je s jednim od osnovnih ljudskih iskustava, iskustvom topline dodira i atmosfere. Intenzitet emocija vezanih uz ljubav povezan je s pojmom topline. Kada nam je netko drag, takav odnos povezujemo s toplinom, a kada nam netko nije pretjerano drag, onda takav odnos povezujemo s hladnoćom. Metafora LJUBAV JE VATRA ostala je netaknuta još iz srednjoevropskoga do danas. Ustaljena je u svakodnevnoj uporabi, te smo je u stanju razumjeti bez poteškoća. Takva metafora vezana je uz intenzitet i ljudsko znanje o vatri (metafora LJUBAV JE VATRA odgovara ljubavi kao izraženoj emociji) (Stanojević, 2008: 220).

Kada govorimo o metaforičkim izrazima koji nas upućuju na metaforu LJUBAV JE VATRA, često nailazimo na sljedeće primjere: *zapaliti, ugasiti, upaliti plamen, gori od ljubavi...* Ovakvi izrazi povezani su s konceptom VATRE s doslovnim značenjem, a zatim su preslikani na koncept LJUBAVI, ali s apstraktnim značenjem.

U romanu pronašli smo nekoliko promjera metafora koje aludiraju na konceptualnu metaforu LJUBAV JE VATRA:

(91) **Zapalio sam se za nju jer mi je prilazila, svaki dan pomalo.** (Novak, 2016:282).

(92) **Zapalio sam se za nju i sada se gušio u dimu.** (Novak, 2016:282).

(93) **Zapalio sam se samo jednom prije Milene, za curu iz Nazmesa...** (Novak, 2016: 267).

U primjerima (91), (92) i (93) javlja se konceptualna metafora LJUBAV JE VATRA, u njoj se struktura vatre ili plamena preslikava na strukturu ljubavi. U ovim primjerima metafora nije očigledna na prvi mah, ali nije teško zaključiti, iz konteksta i domena, da se radi o gorućoj zaljubljenosti koja je proizašla iz prisustva i odnosa. Izraz *zapalio sam se* možemo svrstati u izvornu domenu GORUĆI SANDUK koja se preslikava na domenu LJUBAV. Konceptualna domena LJUBAVI i konceptualna domena VATRE

povezane su, a tijekom takvoga procesa VATRA kao izvor koristi se za razumijevanje cilja LJUBAVI.

LJUBAV JE VATRA

izvorna domena	→	ciljna domena
vatra	→	ljubavnici
gorući sanduk	→	ljubav
plamen	→	zaljubljenost

Za razumijevanje nekoga koncepta, u ovome slučaju koncepta *vatre*, potrebno nam je određeno znanje, a takvo znanje većina ljudi posjeduje. Tako znamo da je spomenutim konceptualnim metaforama zajedničko postojanje *plamena, topline, gašenje plamena, dim, intenzitet topline u tijelu...* Znanje koje posjedujemo o izvornoj domeni preslikava se na ciljnu domenu te nam pomaže u razumijevanju metaforičkih izraza, ali i pri stvaranju novih.

(94) *Ili je pjevač **svijeća**, cijelu noć **plamti** uz voljenu* (Novak, 2016: 32).

(95) *Ujutro **dogori** i **dimom** joj kaže "Zbogom"* (Novak, 2016: 32).

(96) *Što se mene tiče, ne dajem **ruku u vatru** ni da je Kurd* (Novak, 2016: 34).

(97) *Netko ga je nagovorio na glupost, našao se u **unakrsnoj vatri** kao slučajni prolaznik, eto* (Novak, 2016: 173).

Naime, čovjeku je osjećaj topline fizički blizak, pa preko takva osjećaja opisujemo mnoge druge pojave i osjećaje te tako stvaramo konceptualne metafore, kao na primjer: LJUBAV JE VATRA, TVRDNJA JE VATRA, SLUČAJNOST JE VATRA...

6. 7. Konceptualna metafora TIJELO JE SPREMNIK

Preslikavanje dijelova tijela predstavlja konvencionalizirani metaforički izričaj. Tijelo ima važnu ulogu u ljudskome shvaćanju svijeta. Na primjer, Kovecses tvrdi da je *tijelo* samo jedan od konteksta, možda i najvažniji, iz kojih nastaju metafore (Kovecses, 2015: 22). Ljudsko tijelo se u metafori ostvaruje u različitim kontekstima, a takvi konteksti oblikuju metafore. Ljudsko tijelo spada u najčešće izvorne domene. Slijede neke metafore koje su pronađene u romanu, a ulaze u krug konceptualnih metafora vezanih uz DIJELOVE LJUDSKOGA TIJELA:

(98) ... a *svatko iz ekipe nama trojici Cigana došo dati ruku, srce mi puno* (Novak, 2016: 325).

(99) *Vidi na meni da mi baš teret pao sa srca* (Novak, 2016: 354).

U primjeru (99) vidljive su dvije konceptualne metafore: SRCE JE SPREMNIK i EMOCIJE SU STVARI.

(100) *Gledaš tu šaku jada, naš da si čovjek nekako mora objasniti da ne poludi* (Novak, 2016: 378).

U primjeru (100) vidljiva je prisutnost i metafore i metonimije. Javlja se konceptualna metafora EMOCIJE SU STVARI (pa stanu u šaku).

(101) *Da bude trn u oku ljudima jer tko zna što može otkriti o svima* (Novak, 2016: 389).

U ovome primjeru imamo skrivenu metaforu. Frazem *trn u oku* nosi značenje onoga što nam mnogo smeta, toliko smeta da je pojedinac osjeća negativnu energiju te je usmjeren na rešenje toga problema. Ovdje možemo primijeniti znanje o fizičkim procesima vezanima uz oko, točnije strano tijelo u oku nam smeta.

(102) *Pohvatati ih je teško jer imaju para, pa imaju i dobre duše u organima vlasti koji im dojavljuju što se zbiva* (Novak, 2016: 346).

U primjeru (102) javlja nam se konceptualna metafora: VLAST JE ŽIVO BIĆE.

(103) *Predajem mu skoro svu ušteđevinu, a ruka mi teška, tako teška, brate* (Novak, 2016: 23).

U primjeru (103) javlja se konceptualna metafora DIJELOVI TIJELA SU SPREMNICI ZA EMOCIJE. Ruka prikazuje emociju u onome trenutku kada se predaje skoro sva ušteđevina, točnije bude se loše emocije, a ušteđevina se daje polako i sumnjičavo.

(104) *Padao je i stvarao kamenu opnu* (Novak, 2016: 373).

(105) *...već počinjem gubiti sliku u glavi* (Novak, 2016: 26).

U ovome primjeru uviđa se konceptualna metafora: UM JE SPREMNIK.

(106) *Nosim svoje susjedstvo u želucu* (Novak, 2016: 33).

Primjer (106) je veoma zanimljiv jer se u njemu nalazi konceptualna metafora ORGANI SU SPREMNICI, a istovremeno se ostvaruje i metonimija.

(107) *Tompo potpuno izokrenuo oči, ušo u neko svoje ludilo i krenuo na njih* (Novak, 2016: 243).

U primjeru (107) vidljiva je konceptualna metafora: EMOCIJE SU SPREMNICI.

(108) *Pa su se dečki iz sela skupili i podrapali nekoliko rebara, poispadalo par zubi i riješili stvar na neko vrijeme* (Novak, 2016: 65).

(109) *... pokušavam ući u njezinu glavu* (Novak, 2016: 77).

U primjeru (109) vidljiva je konceptualna metafora: GLAVA JE SPREMNIK.

(110) *Mislim da su mi se roditelji nakon smrti naselili u glavi* (Novak, 2016: 38).

U primjeru (110), također, je vidljiva konceptualna metafora: GLAVA JE SPREMNIK.

(111) *Kao da mu je mozak zatvorio vrata pa mu usta ponavljaju zadnju misao* (Novak, 2016: 41).

Primjer (111) donosi nam konceptualnu metaforu MOZAK JE SPREMNIK.

(112) *Zakotrlja mu se preko jezika: - lillaa al'abad – zauvijek* (Novak, 2016: 51).

U primjeru (112) prisutne su konceptualna metafora i metonimija. Ovaj primjer je dokaz da se metafora i metonimija mogu istovremeno nalaziti u izrazu.

(113) *U glavi sam se čak igrala s idejom da tu ženu preselimo k nama...* (Novak, 2016: 87).

Primjer (113) sadrži dvije konceptualne metafore: GLAVA JE SPREMNIK i IDEJE SU IGRAČKE. U ovome primjeru glava se određuje kao spremnik ideja, ali se u gore navedenim primjerima uglavnom javlja u obliku spremnika za emocije.

U prethodnik nekoliko primjera najučestalija je konceptualna metafora: GLAVA JE SPREMNIK. Kognitivna lingvistika metaforu GLAVA JE SPREMNIK ubraja u vrstu ontoloških metafora. Takve metafore važne su zbog poimanja ljudskoga tijela kao kakva spremnika s orijentacijom IZVAN – UNUTAR (Lakoff i Johnson, 2003). U romanu *Ciganin, ali najljepši* često se javljaju konceptualne metafore GLAVA JE SPREMNIK, IDEJE SU IGRAČKE ili IDEJE SU SADRŽAJ KOJI PUNI SPREMNIK. Takve metafore služe kao kognitivni mehanizmi za stvaranje frazema kao što su: *ne ide u glavu, ne mogu izbiti iz glave, imati mušice u glavi, ući u glavu, u glavi se igrala idejom...* U razumijevanju primjera (111) oslanjamo se na konvencionalno znanje koje nas upućuje na to da je mozak dio lubanje. Mozak je središte inteligencije te je smješten u glavi, učestala je pojava i da glavu uzmemo kao pokazatelja inteligencije. U spomenutom primjeru uviđamo da je mozak prikazan kao da ga nema. Točnije, *mozak je zatvorio vrata* te taj izraz razumijevamo kao ponašanje u odsustvu mozga.

(114) *Spremni su na to da bliski ljudi nestanu u dubini, u iznenadnim rupama* (Novak, 2016: 13).

(115) *Strah je to da neće biti nikoga tko će, makar uzalud, kopati za tobom kad te proguta dubina* (Novak, 2016: 18).

(116) *Život posade u onu rupu, u brata koji ne zna riječi* (Novak, 2016: 61).

(117) *... mi Međimurci imamo strašan kapacitet za gutanje govana, ali kad jednom puknemo, ide septički tsunami* (Novak, 2016: 83).

(118) *Njezino tijelo samo je prigušivač* (Novak, 2016: 206).

(119) *Govorim ti da se jadaš tipu koji je sretan samo kad se izvuče iz nove jame govana* (Novak, 2016: 95).

(120) *... kad ljudi iz svijeta ispod izmile na površinu i počnu se svađati s ovima ispod. Zato netko treba u velikom loncu skuhati tone asfalta i izliti u veliku rupu u zemlji, da se začepi sve ono ispod* (Novak, 2016).

(121) *Pa opet u rupu, padam kao da padam sto godina* (Novak, 2016: 147).

Nadalje, većina navedenih primjera razumije se pomoću predodžbene sheme SPREMNIKA. Takav koncept razumijemo i pomoću sheme IZVAN – UNUTAR i SILE. Pomoću predodžbene sheme SPREMNIKA gradimo razumijevanje emocija i ljudskoga uma kroz konceptualnu metaforu: TIJELO JE SPREMNIK ZA EMOCIJE. Mentalne procese kod ljudi doživljavamo kao strukturirane racionalne elemente, ali emocije doživljavamo kao iracionalno nestrukturirane. Kovecses tvrdi da metafore emocija nisu izolirane metafore specifične razine. Takve metafore izgrađuju složene sustave organizirane oko koncepta SILE. Uglavnom su izvorne domene metafora emocije zapravo primjeri koncepta SILE. Iz primjera možemo izlučiti sljedeće odnose koji su vezani uz odnos emocija: UZROCI SU SILE , EMOCIJE SU FIZIČKE SILE, EMOCIJA JE SNAGA... (Kovecses, 2004: 41- 85).

Nadalje, u primjerima od (114) do (121) predodžbena shema SPREMNIKA nastaje na temelju ljudske interakcije sa svijetom, a tada otkrivamo mnoge stvari koje možemo svrstati u koncept SPREMNIKA. U romanu se javljaju u oblicima rupe, jame, ljudskoga tijela, kapaciteta, rupa u zemlji, dubine. Može se javljati još i u oblicima poput: građevine, automobila, jazbine ili kakvoga apstraktnoga entiteta. Na kraju, predodžbena shema SPREMNIKA sastoji se od: vanjskoga i unutarnjega dijela spremnika i njegova ruba. Svaki od nabrojenih dijelova jednostavnije shvaćamo kao kakve predodžbene sheme SPREMNIKA.

7. 1. Konceptualna metonimija na primjerima iz romana *Ciganin, ali najljepši*

U prethodnim poglavljima analizirali smo konceptualnu metaforu te smo primijetili da su nam se u primjerima metafore javljale i metonimije. U ovome poglavlju konkretnije ćemo obraditi konceptualnu metonimiju. Kada govorimo o metafori gotovo je nemoguće ne spomenuti metonimiju. Metafora i metonimija vrlo su slične, a zbog toga se teško i razlikuju. Lakoff i Johnson među prvima su započeli s istraživanjem metonimije. Lakoff i Johnson na sljedeći način razlikuju metaforu i metonimiju: kod metafore postoje dvije domene (ciljna i izvorna domena), a kod metonimije postoji samo jedna domena, tj. neposredna tema o kojoj se govori (Lakoff i Johnson, 2015: 231).

Različite vrste metonimije unutar kognitivne semantike su (Evans i Green, 2006: 312-314): proizvođač za proizvod, mjesto za događaj, mjesto za instituciju, dio za cijelo, cijelo za dio i posljedica za uzrok:

CJELINA ZA DIO – tip metonimije u kojem se dio entiteta označuje na način da ga se imenuje u cijelosti. Takvom preslikavanju je vidljivo u primjerima iz romana *Ciganin, ali najljepši*:

(122) *Pričao sam mu o **agencijama, domjencima** u carstvu **civilnoga društva**.* (Novak, 2016).

(123) *Nevjerojatan pritisak, na **cijeli MUP** i na **državno odvjetništvo**.* (Novak, 2016: 155)

(124) ***PU** šuti...* (Novak, 2016: 154).

(125) *...Padolek, **patrola** je već bila tu?* (Novak, 2016: 166).

(126) ***Ljevičari** optužuju desnicu, **desničari** optužuju medije.* (Novak, 2016: 293).

U primjerima (122), (123) i (124) preslikavanje je vidljivo u imenovanju institucija. U prvoj rečenici nije potrebno naglašavati da se misli na zaposlenike (ljude koji rade u agencijama i civilnom društvu...). Imenovane su institucije, a misli se na ljude koji rade u određenim institucijama. U primjeru (125) se dio entiteta (zaposlenici) označuje na način da ga se imenuje u cijelosti (patrola). Primjer (126) pripadnike određenih

stranaka označuje na način da ih imenuje u cijelosti kao dvije cjeline – ljevičari i desničari.

(127) *Pustila sam prvu, ... neki stari **Magazin**, i rekla mu neka samo klika ono što se pojavljuje sa strane* (Novak, 2016: 70).

Rečenica (127) primjer je metonimije - dva segmenta se povezuju tako što jedan (glazbena grupa Magazin) predstavlja drugi (određenu pjesmu grupe Magazin). U ovome slučaju metonimija je također motivirana bliskom vezom između dvaju entiteta. Naime, u navedenom primjeru uviđamo konceptualnu metonimiju PROIZVOD ZA PROIZVOĐAČA.

(128) *U Preslavcu su se iz cijeloga jednoga dijela iselili Hrvati, a novinar jednih velikih primorskih dnevnih novina jedva je dočekaio onda taj dio nazvati **romskim getom**...* (Novak, 2017: 83).

(129) *Htjela sam napisati da se **Cigani** samo žale, ali je napisao on.* (Novak, 2016: 66).

Kroz cijeli roman protežu se stereotipi o Romima, a upravo pomoću takve generalizacije stvaraju se metonimije, kao u primjeru (128) gdje se svi Romi smatraju lošim ljudima te ih se sve svrstava u "isti koš" – *romski geto*. U rečenicama (128) i (129) javlja nam se konceptualizirana metonimija (cjelina za dio). Domenu *Ciganin* prati negativna konotacija:

"Nije mene ubola ni riječ "Cigan" ni riječ "najlepši". Ova između, ova prokleta, "ali". To je riječ uljez, to je zla riječ. Ne smije joj biti mjesto u rečenicama o ljudima. Ako si s krive strane te riječi, ona te zauvijek dijeli od dobrih slika, shvaćaš." (Novak, 2016: 69).

U slučaju metonimije DIO ZA CJELINU – postoje raznorazni dijelovi koji mogu zastupati cjelinu. U romanu se javlja sljedeći primjer:

(130) *Internet bi **svježe krvi**.* (Novak, 2016).

Istaknuti dio koji smo izdvojili (svježe krvi) percipira nam cjelinu na koju ćemo se usredotočiti. Izraz "svježe krvi" referira nas na "nove vijesti/ljude". Smisao ovakve metonimije nije samo upotrijebiti dio (krv) da stoji za cjelinu (vijesti), nego da istaknemo ljudsku potrebu za novim, zanimljivim vijestima. Metonimiju, u ovome primjeru, možemo usporediti s metaforom jer imaju istu namjeru koju ispunjavaju na sličan način.

Metonimijski koncepti, DIO ZA CJELINU, dio su svakodnevnoga načina govora, mišljenja, percipiranja, razmišljanja i djelovanja (Lakoff i Johnson, 2015: 35).

Nadalje, istaknut će se nekolicina metonimijskih izraza koje smo zapazili u romanu *Ciganin, ali najljepši*. Metonimijski izrazi strukturirani su na nekim konceptima, uglavnom na konceptualnoj metonimiji za *Rome, Međimurce, Nijemce, Hrvate* itd., točnije stanovnike i etnike koji se spominju u romanu:

(131) **Međimurci** se uvaljuju direktača, većinom pokušavaju na književnom. (Novak, 2016: 113).

(132) ...da ih **država i policija štite dok maltretiraju Hrvate**. (Novak, 2016: 54)

(133) *Prekprokleta ciganska gamad*. (Novak, 2016: 18)

(134) **Sabolščanci** odlično čuvaju tajne. (Novak, 2016: 21).

(135) ... mi **Međimurci** imamo strašan kapacitet... (Novak, 2016: 83).

(136) *E, imamo problem s Ciganima, zbilja žešća tlaka, što ćemo?* (Novak, 2016: 111).

(137) *Čini mi se da Cigani često spominju majke, obično kad lažu*. (Novak, 2016: 134).

(138) *Ja za Cigane niti jednu krivu reč ne bi reko*. (Novak, 2016: 156).

(139) *"Ne dopustimo da nas međimurski Cigani povuku na dno."* (Novak, 2016: 158).

(140) *Jedino s tim Romima, kako samo s njima?* (Novak, 2016: 180).

(141) *"Divlji Zapad na sjeveru!"* (Novak, 2016: 303)

(142) **Nijemci** izmislili prijemnik koji ispod zemlje hvata, na puno metara dubine. (Novak, 2016: 329).

(143) *Znaš kako bi to izgledalo da Cigani rade?* (Novak, 2016: 332)

(144) *Pa onda so nej problem Cigani, nego Bejli*. (Novak, 2016: 337).

(145) *Jednom je reko da Sabolščanci vjerojatno sve znaju*. (Novak, 2016: 349).

(146) *A kaj su meni Cigani dali? Ha?* (Novak, 2016: 350).

(147) ... ostao je **Sabolščak** koji je naučio živjeti rudarski (Novak, 2016: 16).

(148) Među **našima** isprva nije bilo previše onih koji su bili voljni ići pod zemlju (Novak, 2016: 16).

(149) ... vratit ćeš se po **svoje** kao gospodin, bogati Francuz u bijelim hlačama (Novak, 2016: 23)

(150) ... ajde, nabijemo **cijeli svijet** na štangu (Novak, 2016: 27).

(151) ... i dva dječja nogometna dresa. **Vodafone i Unicef** probijaju iz tame, znam da su to dobri klubovi (Novak, 2016).

(152) Što se mene tiče, ne dajem **ruku** u vatru ni da je Kurd (Novak, 2016: 34).

(153) Od osnovne škole nisam **digla ruku na čovjeka** ono, baš ozbiljno udarila nekoga (Novak, 2016: 28).

U ovome primjeru (153) uviđamo metonimiju u frazemu, tu je prisutna uzročno-posljedična veza temeljena na metonimiji.

(154) ... sjećam se, ni stotinu ih ne bi bilo dovoljno da se začepi i jedna od pet vlažnih živih nezaustavljivih **usta** (Novak, 2016: 53).

(155) Nosim svoje **susjedstvo u želucu** (Novak, 2016: 33).

(156) (103) Pa mi opet kaže: vidi on da znam **držati jezik za zubima** (Novak, 2016: 329).

(157) **Šaka jada**, potpuno izbezumljen (Novak, 2016: 341).

(158) ... **otvorila sam oči** nešto prije osam (Novak, 2016: 340).

(159) Neku prostoriju koja se ne miče, gdje mogu klanjati **daleko od tuđih očiju** (Novak, 2016: 37).

(160) Prvo pjeva kako **ima sunce u očima** i mjesečinu u krevetu... (Novak, 2016: 68).

(161) Sjajan je to bio **grad**, kažem ti. Sedamdeset posto obrazovanih, znaš šta je to (Novak, 2016: 62).

(162) Zaboravili smo na film iako je **televizija** u drugoj sobi mumljala (Novak, 2016).

(163) **Radio i televizija** lažu (Novak, 2016: 73).

(164) **Policija** se povukla u stanice (Novak, 2016: 77).

- (165) *Ozbiljno, imaš brdo snimaka. Samo tišina i **dvije ruke** koje odmotavaju jaja i slažu igračke* (Novak, 2016: 81).
- (166) *Ta ekipa nema toliko para. Niti toliko **prljave ruke*** (Novak, 2016: 345).
- (167) *Ako te uhvate moraš reći da si **na svoju ruku** bježao* (Novak, 2016: 26).
- (168) *... ali ni to nije bilo bitno jer je pukla priča da sam sve znala i samo **spašavala guzice*** (Novak, 2016: 27).
- (169) *Veli da je gore **policija** izgubila neznamkoliko tužbi, sve neke prekomjerne uporabe sile, neoprezna postupanja* (Novak, 2016: 82).
- (170) *I sve **Romi** protiv **policije*** (Novak, 2016: 82).
- (171) *I sad je konačno puklo pa zovu **purgere** da počiste njihova lokalna govna* (Novak, 2016).
- (172) *Htio sam se uvaliti možda u **gospodarski kriminal*** (Novak, 2016: 82).
- (173) *Nije spomenuo da **romska djeca** ondje hodaju s noževima u školu i da je škola morala angažirati zaštitare* (Novak, 2016: 84).
- (174) ***Sabolščanci** su se prije pola godine još smijali tome, ali sada mi je prisjelo* (Novak, 2016: 84).
- (175) *... ne, ali moje radno mjesto prije priče s **EU-om** nije postojalo* (Novak, 2016).
- (176) *“Nisu **Romi** oni koji uvijek odlaze. **Romi** su oni koji nikada ne ostaju.”* (Novak, 2016: 96).
- (177) *E gospon Bule, pa nemreš ti dovući **guzice** iz Nizozemske, Francuske i tu žgadiju ako im ponudiš samo Zagreb* (Novak, 2016: 96).
- (178) *Padolek više nije mogao sakriti koliko mu Bule **ide na jetra*** (Novak, 2016: 254).
- (179) *Pristao je doći samo ako se njemu i ženi plati i par dana **Dubrovnika*** (Novak, 2016).
- (180) *Jadranka mi se unijela u **lice*** (Novak, 2016: 99).
- (181) *Ne gasite **ni za živu glavu*** (Novak, 2016: 15).
- (182) *Ne čuvamo si **leđa*** (Novak, 2016: 102).

- (183) *Pohvatati ih je teško jer imaju para, pa imaju i **dobre duše** u organima vlasti koji im dojavljaju što se zbiva* (Novak, 2016: 346).
- (184) *Podsjećanje da je on **Cigan** sada je dolazilo izvan **Sabolščaka*** (Novak, 2016).
- (185) *Zadnje što vidim živ **dva su lica*** (Novak, 2016: 147).
- (186) *Zovem **kući** te noći, nitko se ne javlja* (Novak, 2016: 94).
- (187) *Nekakva zajednička odluka lokalne državne odvjetnice i **Ravnateljstva policije**, da te sad ne zamaram, nešto što se skoro nikada ne radi* (Novak, 2016: 154).
- (188) *... a uzmite si **Cigane*** (Novak, 2016: 179).
- (189) *... mom stricu su ukrali sve oluke na novoj kući policija nije ni mrdnula mrš **govna ciganska*** (Novak, 2016: 179).
- (190) ***Švabe** za vrijeme rata tamo imale poljsku bolnicu, zamisli, to su poslije napisali* (Novak, 2016: 181).
- (191) *I više nisam bio produžena **ruka** istrage...* (Novak, 2016: 182).
- (192) (102) *... a svatko iz ekipe nama trojici Cigana došo **dati ruku**, srce mi puno* (Novak, 2016: 325).
- (193) *Govorilo se da smo prokleti, da nam pravo prezime nije Ignac, to Đani uzeo od **države*** (Novak, 2016: 191).
- (194) ***Naši** te neće prebit pred familijom* (Novak, 2016: 196).
- (195) *Ne čuje kad mu trubi **auto** pa ga jednom tresno neki konobar iz Sabolščaka* (Novak, 2016: 198).
- (196) *Kad **Hrvati** ne znaju što bi, sjete se viteza koji je bio hrabar ili nekoga tko je uspio u životu* (Novak, 2016: 202).
- (197) *Nije ih zanimalo kako ja popravljam **aute**...* (Novak, 2016: 278-279).
- (198) ***MUP** stavio potpunog luđaka na slučaj?* (Novak, 2016).
- (199) *Što su tebi **Hrvati** dali?* (Novak, 2016: 350).

(200) *Jedna je čula da je neka Ciganica u Čakovcu rekla prodavačici "Dabogda ti rak izjeo i cicu i picu", i odjednom je to bila svačija cica i pica, a Ciganica je bilasvaka Ciganica iz Dola* (Novak, 2016: 54).

U primjeru (200) objašnjena je konceptualna metonimija za stanovništvo. Naime, Romi su svedeni na iste osobine te se u ostatku društva promatraju poput cjeline. Romi uglavnom nose negativnu konotaciju u našem društvu te se nazivaju pogrđnim nazivom - Cigani umjesto Romi.

U primjeru (154) *usta* se referiraju na ljude te je tu vidljiva konceptualna metonimija DIO ZA CJELINU.

Nadalje, u primjeru (179) važno je istaknuti da se tu dogodila konceptualna metonimija MJESTO ZA DOGAĐAJ. Grad *Dubrovnik* nosi značenje putovanja, turističkoga posjeta i noćenja.

Kovecses i Radden (1999: 43) nude hijerarhijsku podjelu metonimija, a iz takve podjele možemo dočarati metonimijske odnose i načine na koje metonimija nastaje. Metonimiju dijele u dvije nadređene kategorije: *cjelina – dio* i *dio-dio*. Metonimija *cjelina – dio* predstavlja situacije kada dio nečega stoji umjesto cjeline i obrnuto. Nadređena kategorija opisuje odnos *dio – dio* te posjeduje sljedeće konceptualne metonimije: VRIJEME ZA DJELOVANJE, PERCIPIRANA STVAR ZA PERCEPCIJU, UČINAK ZA UZROK, PROIZVOĐAČ ZA PROIZVOD, POSJEDNOVANO ZA VLASNIKA, SPREMNIK ZA SADRŽAJ, MJESTO ZA STANOVNIKE, RIJEČI ZA KONCEPTE KOJE IZRAŽAVAJU TE MODIFICIRANI OBLIK ZA PRVOBITNI OBLIK...

Konceptualne metonimije u odnosu *cjelina za dio* (i obrnuto) najčešće se javlja u romanu *Ciganin, ali najljepši*. Roman je obogaćen metaforama i metonimijama.

U našem konceptualnom sustavu postoje posebni slučajevi metonimije. U ovome slučaju govori se o konceptualnoj metonimiji MNOŽINA ZA POJEDINCA. Takva konceptualna metonimija učestala je pojava u romanu *Ciganin, ali najljepši*. U našoj kulturi često se susrećemo s takvim oblicima konceptualne metonimije. U većini ispisanih rečenica izdvojeni dijelovi zastupaju cjelinu. Nadalje, *Međimurci* u rečenici predstavljaju određene stanovnike Međimurja, ali je u govoru ustaljeno spominjanje određene skupine u obliku cijeloga društva. Iz ove rečenice ispada da se svi *Međimurci* (bez iznimke) *uvaljuju direktača*. Da su metonimijski koncepti ustaljeni u

svakodnevnome govoru vidljivo je i u ostalim primjerima. Izrazi *država*, *policija* i *Hrvate* svedeni su na cjelinu, ali se zapravo odnose na pojedince koji su zaposleni u određenim državnim službama (poput policije) i određene građane Hrvatske, a ne na cijelo stanovništvo Hrvatske. Izrazi poput *ciganska gamad*, *Cigani*, *Romi* nose negativno konotativno značenje. U cijelome romanu izraz Romi (Cigani) nosi metonimijsko značenje, tj. koriste se izrazi u množini te se na takav način izjednačavaju ljudske vrijednosti svakoga Roma. U ovome romanu u većini poglavlja *Rome* se oslovljava kao *Cigane*, točnije kao lopove, varalice, lažove, manipulatore, neradnike... I ovim primjerima je vidljiva konceptualna metonimija MNOŽINA ZA POJEDINCA jer se svaki segment govora o Romu obilježava množinom *Cigani*. Isto tako, u ponekim primjerima govori se o stanovništvu Sabolščaka (Međimurja), ali u pozitivnome smislu. Kada bismo usporedili rečenice u kojima se govori o Romima (Ciganima) i rečenice u kojima je riječ o Sabolščancima (Međimurcima) odmah je vidljiv kontrast. I o jednim i o drugima se govori u množini, ali je razlika u tome što su Međimurci obilježeni pozitivno, a Romi negativno. Nadalje, metonimijski su obojeni i jedni i drugi. U ovome romanu Cigani su opisani kao negativci, a Međimurci kao pozitivni likovi. Možemo zaključiti da se kroz cijeli roman proteže konceptualna metonimija CJELINA ZA DIO – MNOŽINA ZA POJEDINCA (Cigani i Sabolščanci). Nadalje, u rečenici (20) pronalazimo konceptualnu metonimiju CJELINA ZA DIO. Izraz *Divlji Zapad* ne opisuje *Divlji Zapad* kao cjelinu (doslovno), nego neko obilježje *Divljega Zapada* može se pronaći i na sjeveru. Cjelina se koristi kao opisno sredstvo nekoga dijela. Nadalje, u primjeru gdje se govori o Nijemcima koji su izmislili prijemnik, iako se misli na pojedince koji su sudjelovali u kreiranju izuma, u rečenici su spomenuti kao množina (Nijemci). U takvome izumu nije sudjelovalo cijelo stanovništvo Njemačke, nego samo određeni stanovnici Njemačke. I u ovome primjeru možemo primijetiti prisutnost metonimijskoga koncepta MNOŽINA ZA POJEDINCA ili CJELINA ZA DIO.

Spomenuti metonimijski koncepti sustavni su na isti način kao i, u prethodnim poglavljima analizirani, metaforički koncepti. Rečenice u djelu *Ciganin, ali najljepši* su opimjerenja općih metonimijskih koncepata, a pomoću takvih koncepata organiziramo svoje mišljenje i djelovanje. Često kada govorimo o Romima, ne mislimo na cijelu populaciju Roma, nego o pojedincima po kojima se često generaliziraju svi pripadnici romske kulture. Konceptualni sustavi različitih kultura i religija metaforične (metonimijske) su naravi. Simboličke metonimije ključne su pri povezivanju

svakodnevnoga iskustva i koherentnih metaforičkih sustava koji opisuju takve kulture i religije. Simboličke metonimije koje svoje temelje grade na fizičkom iskustvu pružaju sredstvo razumijevanja kulturnih i religijskih koncepata (Lakoff i Johnson: 2015: 38).

7. 2. Interakcija metafore i metonimije na primjerima iz djela *Ciganin, ali najljepši*

U narednim poglavljima će se govoriti o dvama različitim kognitivnim procesima, točnije o metafori i metonimiji. Metafora i metonimija usko su povezane pa ih je ponekad teško razlučiti. Na primjerima odabrane građe iz romana *Ciganin, ali najljepši* prikazat će se metaforička i metonimijska proširenja koja su međusobno povezana da ih je, ponekad, unutar leksičke jedinice teško razlikovati. Kada govorimo o tome da je metaforu i metonimiju ponekad teško razlikovati, to je zato što se između njih ostvaruje interakcija koja uvjetuje zajednički utjecaj na širenje kategorije. Često je upravo takva veza između metafore i metonimije toliko čvrsta da je ponekad nemoguće razlučiti je li riječ o metaforičkome ili metonimijskome proširenju, u takvim slučajevima govorimo o metonimijski utemeljenim metaforama (Raffaelli, 2015: 181). O pojmu metonimijski utemeljene metafore Radden govori na sljedeći način. Smatra da se metafora i metonimija ne smiju promatrati kao dvije zasebne kategorije. Za njega su metafora i metonimija kontinuirane kategorije koje dokazuju da ponekad nije lako odvojiti jedan proces od drugoga. Često se postavlja pitanje je li onda svaka metafora metonimijski obojena (Radden, 2013: 93-94). Nadalje, u ovome radu analiziramo primjere iz suvremenoga književnoga djela *Ciganin, ali najljepši* autora Kristiana Novaka. Kada govorimo o književnome djelu te metafori i metonimiji s gledišta semantike gotovo je nemoguće ne spomenuti tvrdnju Milene Žic Fuchs (1992). Ona tvrdi da je književni izričaj također utemeljen na konvencionaliziranoj konceptualnoj metafori i metonimiji. Lako je zaključiti da postoji veza između književnoga izričaja i načina na koji čovjek percipira svijet oko sebe. Konceptualna metafora i metonimija pokazuju kontinuitet pri razumijevanju njihovih pojavnosti. Bitno je jezično načelo i načelo funkcioniranja ljudskoga uma, a s tim načelima dobivamo cjelovitu sliku.

Razni autori su na različite načine pristupali analiziranju interakcija metafore i metonimije. U ovome radu interakciji metafore i metonimije pristup će se na sljedeći način. Određene primjere iz djela analizirat ćemo kao zasebne te ćemo prikazati u kojim elementima se metafora i metonimija isprepliću i utječu jedna na drugu.

(201) **PU šuti...** (Novak, 2016: 154).

Ova izjava može poslužiti kao kvalitetan primjer isprepletenosti konceptualne metafore i metonimije. Ova izjava bi bila primjer metonimije je se dva subjekta povezuju na način da jedan predstavlja drugi subjekt. Nadalje, *PU* (Polijska uprava) u ovome slučaju *zgrada policijske uprave predstavlja zaposlenike koji rade u Policijskoj upravi*. U ovome primjeru kod konceptualne metonimije vidimo prisutnost dvaju subjekata koji su bazirani na fizičkim (uzročnim) asocijacijama. Zbog toga zaposlenike Policijske uprave možemo nazvati izrazom *PU* (Polijska uprava) jer je direktna veza između oba subjekta jasna prosječnome govorniku hrvatskoga jezika. Metafora iz primjera (1) metonimijski je obojena. U ovome slučaju Policijska uprava kao zgrada ne može *šutjeti*, tu se odvija preneseno značenje – zaposlenici policijske uprave ne iznose informacije (šute). U ovome primjeru možemo uočiti ispreplitanje metafore i metonimije na primjeru jedne izjave. Javlja se konceptualna metonimija **MNOŽINA ZA POJEDINCA** i konceptualna metonimija **NEDOSTATAK INFORMACIJA JE ŠUTNJA**. Možemo zaključiti da se unutar jedne izjave mogu javiti elementi i metafore i metonimije.

(202) **Sve su oči uprte v nas.** (Novak: 2016: 232)

Izraz (202) metonimijski je utemeljen, ali ima i metaforičko značenje koje se odnosi na gledanje, promatranje nekoga tko je trenutno u centru pažnje. Značenje iskaza odnosi se na pojam *promatranja*, a motivirano je konkretnim dijelom radnje kojim se gledanje ostvaruje, a to je gledanje u nekog tko je trenutno važan. U ovome primjeru nalazi se konceptualna metonimija **DIO ZA CJELINU**, gdje se oči kao dio tijela referiraju na ljude, a konceptualna metafora je ostvarena u konceptu **GLEĐANJE JE POZONOST**, točnije kada kažemo *Sve su oči uprte v nas*, mislimo na to da *svi gledaju u nas jer govorimo/ radimo nešto važno*.

Goossens (Goossens, 1990: 323) govori o pojmu metaftonimije kako bi prikazao interakciju metafore i metonimije na konceptualnoj razini, a ona se prikazuje jednim jezičnim ostvarajem. Razlikuje četiri vrste odnosa metafore i metonimije: *metafora iz metonimije*, *metonimija unutar metafore*, *metafora unutar metonimije* i *demetonimizacija unutar metafore*. Određene primjere iz djela analizirat ćemo i po principu četiri vrste metaftonimije po Goossensu.

Prva vrsta interakcije metafore i metonimije koju navodi Goossens je *metafora iz metonimije*:

(203) ***Bule me skenirao pogledom.*** (Novak, 2016: 232).

Metafora može nastati iz metonimije kao u primjeru *Bule me skenirao pogledom*. U ovome slučaju *skenirao pogledom* u kontekstu neke neugodne situacije metonimijski stoji umjesto *gledanja*, *odmjeravanja* ili *kuđenja*. Može se i metaforički prenijeti na različite situacije u kojima dolazi do neugodnosti, odmjeravanja ili kuđenja.

Druga vrsta je metonimija unutar metafore:

(204) ***Ruku na srce...*** (Novak, 2016: 210).

Metonimija može djelovati i unutar metafore. Najpoznatiji oblik interakcije metonimije unutar metafore je izraz: *zapeti za oko*. U romanu pronašli smo izraz *ruku na srce*, ono što privlači pozornost konceptualizira se metaforički poput nekoga objekta koji se negdje stavlja, a srce kao organ se konceptualizira kao mjesto na koje se stavlja ruka. Samo stavljanje ruke na srce metaforički se prikazuje kao olakšanje ili priznanje. *Srce* tu stoji metonimijski umjesto kakva *osjećaja*.

Treća vrsta je metafora unutar metonimije:

(205) ***... mi Međimurci imamo strašan kapacitet...*** (Novak, 2016: 83).

Najpoznatiji primjer ovakve situacije je izraz: *imati nešto na pameti*. U izrazu *pamet* je metonimijski postavljena umjesto *pažnje*, ali je metaforički konceptualizirana kao *spremnik*. Iz romana izvučen je izraz (205) u kojem je *kapacitet* metonimijski stoji umjesto *pameti*, a prethodno je metaforički konceptualiziran kao *spremnik znanja*.

Zadnja, četvrta vrsta je demetonimizacija unutar metafore. Ovaj slučaj nije čest. Ovakav primjer interakcije metafore i metonimije može nas zbuniti, na prvi pogled može nas asociirati na metonimiju unutar metafore.

Konceptualna metafore i konceptualna metonimija jedne su od najvažnijih kognitivnih procesa koje imaju važnu ulogu u strukturiranju nekoga iskaza, upravo zbog toga često nam djeluju nerazdvojno. Namjera je ovoga poglavlja bila prikazati neke od mogućnosti ispreplitanja metafore i metonimije, točnije njihove interakcije. Kako bismo mogli govoriti o njihovoj interakciji, prvotno je bilo povući crtu između oba procesa. Razgraničiti metaforu i metonimiju u jednome izrazu nije jednostavan posao.

Postoje različiti načini i pojave njihovih interakcija. Kod Goossensa (Goossens, 1990: 323) supojava metafore i metonimije se ostvaruje kao jedan izraz. Kod metafora možemo imati situaciju gdje je ciljna domena identična, ali se koriste različite izvorne domene. Moguće je i da izvorna i ciljna domena budu iste, a razlikuju se u specifičnim realizacijama izvorne domene. Nadalje, metafore i metonimije mogu se međusobno ispreplitati na više načina i razina. Kao što je navedeno, Goossens kod metaftonimije razlikuje četiri vrste odnosa. U prvome odnosu metafora može nastati iz metonimije poopćavanjem. Drugi odnos prikazuje metonimiju koja može djelovati unutar metafore, dok u trećem odnosu metafora može djelovati unutar metonimije. U zadnjem, četvrtome odnosu unutar metafore može se doći i do demetonimizacije metonimije, točnije do odvajanja dijela od cjeline kao pretpostavke za djelovanje metafore. U navedenim slučajevima, koje smo opisali u prethodnome odjeljku, podrazumijevamo interakcije jedne konceptualne metafore i jedne konceptualne metonimije. Interakcija može biti znatno kompleksnija te može uključivati oba procesa i to na više razina. Interakcija metafore i metonimije pospješuje ljudsku kreativnost.

Na kraju, nabrojat ćemo ostatak primjera u kojima se odvija interakcija metafore i metonimije:

(206) *Gledaš tu **šaku jada**, naš da si čovjek nekako mora objasniti da ne poludi* (Novak, 2016: 378).

(207) *Čovječe, da meni netko učini tako nešto, **krvi bih bio žedan*** (Novak, 2016: 234).

(208) *...nemamo novaca da sva djeca idu, a jednako ih volimo, pa bismo **oboljeli na srce da samo jednog upišemo*** (Novak, 2016: 135).

(209) ***Šaka jada**, potpuno izbezumljen* (Novak, 2016: 341).

(210) *Nosim svoje **susjedstvo u želucu*** (Novak, 2016: 33).

Primjer (210) je veoma zanimljiv jer se u njemu nalazi konceptualna metafora ORGANISU SPREMNICI, a ujedno sadrži i metonimiju – susjedstvo umjesto njihovih postupaka.

(211) ***Zakotrlja mu se preko jezika**: - lillaa al'abad – zauvijek* (Novak, 2016: 51).

I u ovome primjeru uviđamo prisutnost i konceptualne metafore i metonimije.

(212) *Žene u trgovini su mi sve nešto **išle na ruku**, jedna me upozorila da su vakuumirane hrenovke bolje, a gotovo svatko tko je prošao pokraj kuće barem je kimnuo prema Sandiju* (Novak, 2016: 127).

U frazemu *išle na ruku* skriva se istovremeno i bliskost i sličnost.

Goosens je jedan od prvih autora koji se bavio interakcijom metafore i metonimije. Još kod Jakobsona moglo se primijetiti razgraničavanje metafore i metonimije. Metafora je od samih početaka bila u središtu proučavanja, ali s novim istraživanjima došle su i nove spoznaje koje zaključuju da je metonimija osnovniji kognitivnih mehanizam od svima nam poznate metafore (Taylor 1995, Barcelona 2000b). U ovome radu uglavnom smo se bavili utemeljenošću metafore na metonimiji. Točnije, metafora je najčešće utemeljena na metonimiji. Mnogi autori su od samih početaka istraživanja zamijetili da je metaforu teško razlučiti od metonimije, ako su obje prisutne istovremeno.

8. Zaključak

Konceptualna metafora i metonimija zaista su se pokazale kao plodna područja za istraživanje u romanu *Ciganin, ali najljepši*. Konceptualnu metaforu i metonimiju možemo promatrati s više gledišta, kao što su lingvistika, semantika, psihologija, neurologija, umjetna inteligencija i informatika. Vlastite pretpostavke o tome da će roman *Ciganin, ali najljepši* biti plodan za istraživanje konceptualnih metafora i metonimije ispostavile su se istinitima. Konceptualna metafora i metonimija su elementi za interdisciplinarno proučavanje jer obuhvaćaju mnoštvo područja poput lingvistike, neurologije, psihologije, umjetne inteligencije i informatike. Konceptualna metafora i metonimija dokazuju maštovitu i kreativnu stranu ljudskoga uma. Metafora i metonimija jedne su od temeljnih kreativnih i spoznajnih mehanizama ljudskoga uma te nam one nude mogućnost istraživanja.

Metafora i metonimija smatraju se univerzalnim elementima, ali svi ljudi koji imaju dovoljno razvijene jezične mehanizme znaju upravljati metaforičkim mišljenjem i djelovanjem. Metafora i metonimija su zapravo važne poveznice između uma i jezika. Govoreći o konceptualnoj metafori neizostavno je spomenuti da nam ona otkriva stereotipe, predrasude i ustaljene percepcije i predodžbe koje postoje u svakome jeziku ovoga svijeta, a one su zapravo odrazi modela mišljenja nekoga društva. Metafora i metonimija nisu samo jezični elementi, one imaju moć osvješćivanja društvenih stereotipa i liiti fenomena, a naročito onih koji su negativno obojeni u nekome društvu. *Ciganin, ali najljepši* roman je koji sadrži stereotipe poput etničkih, onih rasnih, religijskih, spolnih, kulturoloških i vjerskih, a upravo većina takvih stereotipa u romanu građena je na konceptualnoj metafori i metonimiji. Primjeri takvih koncepata analizirani su i opisani u glavnome dijelu rada. Metafora i metonimija sudjeluju i u definiranju uloga, strukture romana te u izgradnji individualnih i kolektivnih identiteta u romanu.

Konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA i ŽIVLJENJE JE PUTOVANJE jedne su od najučestalijih metafora unutar analiziranoga korpusa (romana). Govoreći o metonimiji, najefektivnije metonimije u analiziranome korpusu su CJELINA ZA DIO i DIO ZA CJELINU. Metafora i metonimija mogu se javiti u isto vrijeme na istome izrazu. Istaknuli smo i interakciju metafore i metonimije na određenim primjerima iz djela te smo pokazali da se metafora može graditi na metonimiji i obrnuto. Vrlo je moguće da su jezik i stil autora ovoga romana pridonijeli velikome broju metafora i metonimija.

Primjetno je da su u romanu, a i u hrvatskome jeziku, prisutna dva elementa: zoosemija i somatizmi. Zoosemija je prisutna u hrvatskome jeziku i to najčešće u negativno obojenome kontekstu (konceptualna metafora). Somatizmi su također učestala pojava u hrvatskome jeziku jer konceptualne metafore često posjeduju domenu koja je zapravo neki dio ljudskoga tijela.

Završno, u ovome radu istraživanje konceptualne metafore i metonimije zahtjevan je posao koji ujedno predstavlja istraživanje suvremenoga romana *Ciganin, ali najljepši*, njegova jezika i kulture. Možemo zaključiti da je gotovo nemoguće istraživati konceptualnu metaforu i metonimiju bez kulturoloških elemenata. Na kraju, možemo istaknuti da *Ciganin* pršti od isprepletenih kultura, metafora i metonimija.

9. Literatura

1. Aristotel. 1983. O pjesničkom umijeću. Prev. Zdeslav Dukat. Zagreb: August Cesarec. ---. 1989. Retorika. Prev. Marko Višnjić. Zagreb: Naprijed.
2. Barcelona, Antonio, ur. 2003a. Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective. Ur. Antonio Barcelona. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
3. Barcelona, Antonio. 2003b. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. U Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective, ur. Antonio Barcelona, 31-58. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
4. Benčić, Živa, i Dunja Fališevac, ur. 1995. Tropi i figure. Ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
5. Berruto, G. 1994. *Semantika*, Antibarbarus, Zagreb.
6. Brdar, Mario (2015). Metonymic Chains and Synonymy. *Fluminensia* god. 27/2, 83–101.
7. Čulić, Z. 2003. *Čovjek, metafora, spoznaja*, Književni krug, Split.
8. Evans, Vyvyan i Green, Melanie (2006), *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Gibbs, R. W. (1994), *The poetics of mind: Figurative look on the bright side (consistent idiom) thought, language, and understanding*, Cambridge University Press, New York.
10. Kövecses, Zoltán, i Günter Radden. 1998. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive linguistics* 9, br. 1: 37-77.
11. Kövecses, Zoltán (2015), *Where Metaphores Come From, Reconsidering Context in Metaphor*, Oxford University Press, New York.
12. Kövecses, Zoltán (1999), „Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models“, *Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science series* (4), 167–188.
13. Lakoff, George i Johnson, Mark (1980), „Conceptual Metaphor in Everyday Language“, *The Journal of Philosophy*, Volume 77 (8), 453–486.

14. Lakoff, George (1987), *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press, Chicago i London.
15. Lakoff, George i Turner, Mark (1989), *More than Cool Reason, A Field Guide to Poetic Metaphor*, Illinois: The University of Chicago Press.
16. Lakoff, George i Johnson, Mark (1999), *Philosophy in the Flesh, The Embodiment Mind and It's Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books.
17. Lakoff, George i Johnson, Mark (2015), *Metafore koje život znače*, (s engleskog prevela Aneta Ryznar), Zagreb: Disput.
18. Novak, Kristian. 2016. *Ciganin, ali najljepši*, Naklada OceanMore, Zagreb.
19. Radden, Günter, Zoltán Kövecses (1999). *Towards a Theory of Metonymy*. U: Panther, KlausUwe, Günter Radden ur. Amsterdam: John Benjamins, 17–59.
20. Radden, Günter (2003). *How Metonymic are Metaphors*. U: Dirven, René, Ralf Pöring, ur. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 407–433.
21. Raffaelli, I. 2009. *Značenje kroz vrijeme*, Disput, Zagreb.
22. Raffaelli, I. 2015. *O značenju*, Uvod u semantiku, Matica hrvatska, Zagreb.
23. Stanojević, Mateusz-Milan (2009), „Konceptualna metafora u kognitivnoj lingvistici: pregled pojmova“, *Suvremena lingvistika* (68), 339–369.
24. Stanojević, Mateusz-Milan, (2013), *Konceptualna metafora, Temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Zagreb: Srednja Europa.
25. Stanojević, Mateusz-Milan ur. (2014), *Metafore koje istražujemo, Suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*, Zagreb: Srednja Europa.
26. Sternberg, Robert J. (1990), *Metaphores of Mind, Conceptions of the Nature of Intelligence*, Cambridge: Cambridge University Press.
27. Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput d.o.o.
28. Stamać, Ante. 1983. *Teorija metafore*. 2. izd. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.

29. Tabakowska, Elżbieta. 2005. Gramatika i predočavanje. Uvod u kognitivnu lingvistiku. Prev. Mateusz-Milan Stanojević i Barbara Kryžan-Stanojević. Zagreb: FF Press.
30. Tuđman Vuković, Nina (2009), „Značenje u kognitivnoj lingvistici“, *Suvremena lingvistika* (67), 125–150.
31. Ullmann, S. 1973. *Meaning and Style*. Oxford: Basil Blackwell.
32. Ullmann, S. 1983. *Semantics – An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: B. Blackwell.
33. Vajs, Nada: Metonimija i sinegdoha, iz: *Filologija* 35, Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2000.
34. Weststeijn, Willem G. 1995. Metafora: teorija, analiza i interpretacija. U *Tropi i Figure*, ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac, 113-149. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
35. Žic-Fuchs, Milena. 1991. Znanje o jeziku i znanje o svijetu: semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije. ---. 1992. Konvencionalne i pjesničke metafore. *Filologija*, br. 20-21: 585-593.

10. Internetski izvori

1. <https://www.mvinfo.hr/knjiga/11454/ciganin-ali-najljepsi>
2. <https://www.stav.com.hr/tekuca-kritika/dunja-detoni-dujmic-ljubaf-dicker-drot-kristian-novak/>
3. file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/17_dino.pdf
4. <https://mvinfo.hr/clanak/kristian-novak-ciganin-ali-najljepsi>
5. file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/kaj_5_6_strana_5_13_Kovac.pdf
6. <https://www.hnk.hr/hr/drama/predstave/ciganin-ali-najljep%C5%A1i/>
7. <https://www.enciklopedija.hr/>
8. <http://www.hjp.znanje.hr/>
9. <https://www.stav.com.hr/tekuca-kritika/dunja-detoni-dujmic-ljubaf-dicker-drot-kristina-novak/>

11. Sažetak

Ključne riječi: semantika, metafora, metonimija, konceptualna metafora, konceptualna metonimija, roman *Ciganin, ali najljepši*

U radu se analiziraju konceptualne metafore i metonimije na primjerima iz djela *Ciganin, ali najljepši*. Prvi dio diplomskoga rada sastoji se od teorijskoga dijela koji opisuje jezik romana te konceptualnu metaforu i metonimiju. Nadalje, naglašava se razlika metafore i metonimije, njihovo ispreplitanje, ističu se mehanizmi nastanka te ponašanje metafore i metonimije u jeziku (govoru) romana. U drugome dijelu diplomskoga rada analiziraju se konceptualne metafore i metonimije na najučestalijim i najzanimljivijim primjerima iz romana. Naglašava se razlika konceptualne metafore i metonimije u svakodnevnome govoru (razgovornome stilu). Razgovorni stil hrvatskoga jezika je učestala pojava u romanu *Ciganin, ali najljepši*. Iščitavajući roman izvlačili su se metaforički i metonimijski izrazi, dok su se prikupljali podaci za analizu, pronađeno je puno metafora i metonimija te smo iz toga zaključka pretpostavili koji metaforički i metonimijski izrazi aludiraju na koje metaforičko i metonimijsko značenje. Nadalje, pomoću metaforičkoga i metonimijskoga izraza i značenja odredili smo konceptualnu metaforu i metonimiju te njihovu interakciju. U ovome diplomskome radu pri istraživanju i određivanju metafore i metonimije uzdali smo se u vlastito viđenje svijeta, iskustvo i znanje. Na kraju, uz takav pristup uočili smo i stapanje metafore i metonimije.

12. Summary

Keywords: semantics, metaphor, metonymy, conceptual metaphor, conceptual metonymy, novel *Ciganin, ali najljepši*.

The graduate thesis analyzes conceptual metaphors and metonymies on examples from the work *Ciganin, ali najljepši*. The first part of the graduate thesis consists of a theoretical part that describes the language of the novel and conceptual metaphor and metonymy. Furthermore, the difference between metaphor and metonymy are emphasized, their intertwining, the mechanisms of origin and the behavior of metaphor and metonymy in the language (speech) of the novel are emphasized. In the second part of the thesis, conceptual metaphors and metonymies are analyzed on the most common and most interesting examples from the novel. The difference between conceptual metaphor and metonymy in everyday speech (conversational style) is emphasized. The colloquial style of the Croatian language is a frequent occurrence in the novel *Ciganin, ali najljepši*. While reading the novel, metaphorical and metonymic expressions were extracted, while data were collected for analysis, many metaphors and metonymies were found, and from this conclusion we assumed which metaphorical and metonymic expressions allude to which metaphorical and metonymic meaning. Furthermore, using metaphorical and metonymic expression and meaning, we determined the conceptual metaphor and metonymy and their interaction. In this thesis, in researching and determining metaphor and metonymy, we relied on our own worldview, experience and knowledge. In the end, with such an approach, we noticed the merging of metaphor and metonymy.